

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕРАПІЇ**

Кафедра клінічної психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

**Особливості зміни відношення до гендерних ролей партнерів у
стосунках**

Виконав:

студент 2-го курсу групи ПМ - 214
спеціальності 053 Психологія
освітньо-професійна програма Клінічна
психологія

Гулий Євген Олександрович
(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник:

д.психол.н., с.н.с.
(наукова ступінь, вчене звання)

Лисенко Ірина Павлівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Робота рекомендована до захисту
рішенням кафедри клінічної психології

Протокол № _____ від «_____» червня 2023р.

Зав. кафедри _____ д.психол.н.,с.н.с. Лисенко Ірина Павлівна
підпис (наукова ступінь, вчене звання ,прізвище, ім'я, по
батькові)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Обґрунтування актуальності теми.....	3
Визначення об'єкта, предмета, мети, гіпотези	4
Завдання дослідження	5
Методи дослідження.....	5
Теоретико-методологічна основа дослідження.....	6
Теоретична значущість роботи	7
Практична значущість роботи.....	8
РОЗДІЛ 1. Основна частина: теоретична	9
1.1. Актуальність.....	9
1.2. Онтогенез статевого диморфізму	10
1.3. Філогенез розподілу гендерних ролей	12
1.4. Аспект зниження агресивної поведінки у людей.....	19
1.5. Висновки до розділу:	25
РОЗДІЛ II Цілі, задачі I організація емпіричного дослідження	27
2.1. Опис вибірки досліджуваних.....	27
2.2. Структура питань анкети.....	28
2.3. Перелік використаних методик.....	29
2.4. Опис вибірки респондентів	29
2.5. Тестова методика: статево-рольовий опитувальник Сандри Бем.....	30
2.6. Тестова методика: Десятипунктовий особистісний опитувальник	35
2.7. Тестова методика: Самооцінка психічних станів	37
2.8. Тестова методика: Соціальна адаптованість	39
РОЗДІЛ 3 Обробка результатів дослідження	45
3.1. Описові статистики отриманих і оброблених даних	45
3.2. Перевірка гіпотези №1.....	50
3.3. Перевірка гіпотези №2.....	52
3.4. Перевірка гіпотези №3.....	71
3.5. Рекомендації щодо адаптації до змін суспільних стереотипів	71
3.6. Рекомендації щодо подальшого дослідження теми зв'язку стереотипів із характеристиками особистості	73
3.7 . Висновки до розділу.....	74
Висновки	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Обґрунтування актуальності теми

Статева ідентичність є важливою частиною життя кожної людини. Це не завжди усвідомлюється, але асоціація з тією чи іншою статтю впливає на поведінку і процес прийняття рішень. Нам цікава проблематика, коли такі рішення протирічать особистісним рисам людини і викликають внутрішній конфлікт, який ми, зокрема, досліджуємо в роботі. Важливо зазначити, що в той час як у психологічній науці є актуальною проблематика небінарного визначення гендеру, наша робота сфокусована саме на бінарній дихотомії гендерних ролей у суспільних і сімейних відносинах і виявленню зв'язку їх змін у часі.

В нашій роботі ми хочемо також дослідити зменшення диференціації гендерних ролей у партнерських відносинах. За останні сто років величезна прірва між чоловіками і жінками: соціальна, правова, нормативна, значним чином подолана, і чим далі тим більше настає розуміння, що чоловіки і жінки рівні у багатьох аспектах життя і партнерських відносин. Суспільство, особливо з початку 20го століття, поступово понижує строгість традиційних патріархальних і сімейних ролей і вимагає більшої гнучкості у співвідношенні гендеру і ролі в партнерстві. Це дозволяє особам бути самостійними і до значної міри приймати ролі, які відповідають їхнім особистим потребам та пріоритетам. Це також дозволяє парам розв'язувати конфлікти і досягати більшої рівності у партнерстві. Однак, деякі ролі, які є диференційованими, не змінюються, або змінюються повільніше, зокрема і в українському суспільстві. Наша ціль -- дослідити і довести, що такі ролі існують і спробувати сформулювати гіпотезу, яка пояснює їх існування. Метою є знайти, де знаходиться баланс ролей зараз, в який бік він змінюється, і якими

є соціальні, психологічні, фізіологічні фактори, які відіграють роль у цьому процесі.

Визначення об'єкта, предмета, мети, гіпотези

Об'єкт – гендерні стереотипи

Предмет – особливості зміни з часом відношення до гендерних стереотипів у стосунках

Мета – емпірично дослідити зміну гендерних стереотипів, показати, які стереотипи з часом слабшають, а які залишаються більш стабільними

Гіпотеза №1: швидкість зміни стереотипів

Стереотипи, які слабшають швидко:

1. Роль чоловіка -- забезпечувати родину
2. Роль жінки -- дбати про сімейний добробут
3. Роль жінки -- опікуватись дітьми

Стереотипи, які слабшають повільніше або залишаються стабільними:

1. Роль чоловіка -- забезпечувати безпеку сім'ї
2. Роль жінки -- турбуватися про потреби дитини у постнатальний період

Гіпотеза №2:

Існують особистісні характеристики, які корелюють із швидшою чи повільнішою зміною відношення опитуваних до гендерних стереотипів. Ці характеристики інтенсивно змінюються між віковими когортами і корелюють із відповідними змінами до диференціації гендерних ролей.

Гіпотеза №3:

- Фактор особистісної характеристики «соціальна адаптованість», а саме її низькі показники у опитуваних, прискорює процес зменшення диференціації між гендерними ролями.

Завдання дослідження

1. Проаналізувати наукову літературу з проблеми розвитку диференціації гендерних ролей у партнерських стосунках
2. Дослідити особистісні характеристики, пов'язані із більш рівномірним чи більш нерівномірним ставленням до розподілу гендерних ролей.
3. Виявити специфіку змін гендерних стереотипів, встановити ті, які змінюються і ті, які змінюються повільно або залишаються стабільними.
4. На основі знахідок, сформулювати рекомендації щодо соціальної адаптації індивідів до темпу зміни гендерних стереотипів, враховуючи їх особливості.
5. На основі проведеного емпіричного дослідження, сформулювати гіпотезу про міру впливу природніх і соціальних чинників у формуванні гендерних стереотипів (різниця між поведінкою, притаманною ознаці статі і гендерними ролями)

Методи дослідження

Для досягнення поставлених завдань в роботі були використані наступні методи дослідження:

1. теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення теоретичних та експериментальних даних, матеріалів наукової літератури.
2. емпіричні: для експериментального вивчення особливостей впливу гендерних особливостей на прояв тривожності студентів були використані наступні методики:

- Статеворольовий опитувальник Сандри Бем (Bem Sex Role Inventory, BSRI)

- Десятипунктовий особистісний опитувальник (TIPI)

- Методика самооцінки психічних станів

- Методика дослідження соціальної адаптованості

3. статистичні: задля визначення важливих кореляцій було використано критерій Пірсона, а також для регресійний аналіз для можливого причинно-наслідкового пояснення деяких знахідок.

Теоретико-методологічна основа дослідження

Наша робота поєднує в собі теоретичну і практичну частини. Щоб отримати науковий результат, ми провели аналіз профільної літератури, виокремили методики, які можуть допомогти нам виконати завдання дослідження, сформувавши групи досліджуваних. Ми використовували перетворення результатів методик, синтез інформації у єдину вибірку і аналіз її - розбір кореляцій, класифікація даних, для того щоб отримати висновки і підтвердження або спростування гіпотез.

Ми використовували часткову кореляцію у програмі Jamovi як основний метод знаходження пов'язаних характеристик.

Часткова кореляція - це статистичний метод, який дозволяє виміряти силу та напрямок зв'язку між двома змінними, враховуючи вплив інших змінних. Цей метод дозволяє виокремити унікальну взаємодію між двома змінними, відокремивши їх від спільного впливу інших факторів.

При використанні часткової кореляції, кожна змінна розглядається в контексті інших змінних у моделі. Це дозволяє керувати можливими спотвореннями взаємозв'язків, що можуть виникнути через присутність інших змінних.

У результаті аналізу часткової кореляції отримується коефіцієнт часткової кореляції, який вказує на силу та напрямок зв'язку між двома

змінними, якщо інші змінні контролюються. Цей коефіцієнт може бути позитивним, що вказує на пряму залежність, або негативним, що вказує на зворотну залежність.

Часткова кореляція є корисним інструментом для вивчення взаємозв'язків між змінними в умовах контролю інших факторів. Вона дозволяє виявити "чистий" зв'язок між двома змінними, який не пояснюється іншими змінними в моделі.

У Jamovi, аналіз часткової кореляції можна виконати за допомогою спеціального модуля або плагіна, який надає візуальний інтерфейс для налаштування та виконання аналізу. Використання цього інструменту може допомогти дослідникам зрозуміти унікальні зв'язки між змінними, забезпечуючи більш точну інтерпретацію даних.

Теоретична значущість роботи

Протягом останніх 150 років суспільство перебуває у періоді найбільших і найсуттєвіших змін гендерних ідентичностей, які відбуваються в історії людства. Ці зміни впливають на всі сфери життя і стають очевидними навіть на рівні індивідуальних життєвих шляхів, а також в межах сімей, враховуючи вплив, який зазнають 2-3 покоління.

Одним з центральних завдань даної дослідницької роботи є не лише оцінка ширини і глибини зазначених гендерних змін, але й аналіз їх динаміки на протязі цього значного періоду. Ми маємо намір ретельно дослідити наявні дані та визначити ключові тренди та патерни, що відображають ці зміни. При цьому ми також ставимо собі завдання сформулювати гіпотези, які б допомогли в пошуку відповідей на запитання щодо обмежень та меж цих перетворень, а також визначити, які подальші зміни ми можемо очікувати у майбутньому.

Враховуючи значущість цієї теми та її вплив на суспільство, наша робота буде включати широкий спектр дослідницьких методів і аналізу, таких як

статистичні методи, анкетування, спостереження та вивчення наукової літератури. Проведення цього дослідження є важливим кроком в розумінні складності і розмаїття гендерних ідентичностей у нашому сучасному світі, а також відповідей на питання, які виникають у зв'язку з цими змінами.

Практична значущість роботи

Наша робота має головну мету - поглибити якість наукової інформації, що стосується розподілу гендерних ролей, відкриваючи нові горизонти для розуміння та аналізу цієї складної теми. Це має потенціал допомогти різним категоріям людей, зокрема тим, у кого існує сильно виражений гендерний конфлікт, впоратися з невідповідностями між їх внутрішніми відчуттями та очікуваннями суспільства.

Одна з основних переваг покращеної наукової інформованості полягає в тому, що вона може створити більше розуміння та сприяти прийняттю індивідами більш толерантного та конструктивного підходу до різних гендерних ідентичностей. Набуття глибоких знань та відповідної інформації може сприяти створенню більш сприйнятливого середовища, де різні люди можуть відчувати себе комфортно та прийматися з усіма їхніми унікальними особливостями.

Крім того, поглиблене розуміння гендерних ролей може також бути корисним для тих, хто знаходиться у складних ситуаціях, де швидкі та глибокі зміни в гендерних стереотипах та ролях створюють додаткові виклики. Доступ до конкретної та точної інформації може сприяти більшій адаптивності та здатності людей розуміти та впроваджувати необхідні зміни, щоб відповісти на вимоги сучасного суспільства.

У цьому контексті, наша робота прагне не лише збагатити знання і розуміння про гендерні ролі, але й сприяти покращенню якості життя людей, створюючи простір для більшого самовираження, прийняття та розвитку, а також забезпечення соціальної справедливості та рівноправ'я для всіх

РОЗДІЛ 1. ОСНОВНА ЧАСТИНА: ТЕОРЕТИЧНА

1.1. Актуальність

Актуальність теми гендерного розподілу, різниці у гендерних функціях, дуже велика. Протягом декількох поколінь людство пододало величезну прірву у сприйнятті ролей чоловіків і жінок у суспільстві, у тому як де-юре і де-факто виглядає цей розподіл, і цей шлях ще не закінчено. Однією із задач цього дослідження ми поставили покращення розуміння рамок цього процесу, зокрема, щоб відповісти на запитання: "Які гендерні функції залишаються диференційованими?".

Ця тема залишається дуже актуальною з кількох причин.

По-перше, соціальні ролі чоловіків і жінок в суспільстві неодноразово еволюціонували та зазнавали змін протягом останніх декількох поколінь. Історично, були великі проблеми та нерівності щодо доступу до ресурсів, можливостей та прав, які впливали на гендерний розподіл функцій. Наприклад, в жіночій ролі вважалося неприйнятним брати участь у політиці або мати кар'єру, тоді як чоловіки мали обмежені можливості для зайняття побутовими та доглядовими справами.

По-друге, хоча багато прогресу було досягнуто в усуненні гендерних нерівностей, все ще існують області, де розриви у гендерному розподілі функцій присутні. Наприклад, у багатьох культурах жінки продовжують нести основну відповідальність за побутові справи та догляд за дітьми, тоді як чоловіки здебільшого займають керівні посади в бізнесі та політиці. Ці стереотипи та нерівності у гендерному розподілі функцій впливають на можливості та самовизначення індивідів у суспільстві.

Третя причина актуальності цієї теми полягає у необхідності поліпшення нашого розуміння та аналізу рамок гендерного розподілу функцій. Вивчення того, які гендерні функції залишаються диференційованими,

допоможе нам краще зрозуміти причини цих розривів та сприятиме впровадженню більш справедливих та рівноправних гендерних норм.

Тема гендерного розподілу та різниці у гендерних функціях є досить актуальною, оскільки вона відображає наші суспільні трансформації та потребу у більш рівних та справедливих стосунках між чоловіками та жінками.

Для цього, перш ніж фокусуватися на дослідженні, пропонуємо огляд існуючого наукового консенсусу щодо різниці між чоловіками і жінками загалом і можливих витоків цих розбіжностей.

1.2. Онтогенез статевого диморфізму

Аналізуючи цю тему, корисно зупинитися насамперед на самому факті статевого розподілу. Статевий диморфізм дуже поширений в природі, більшість видів тваринного світу і до 6% рослинного мають анатомічні відмінності між статями. Одна з головних його функцій є еволюційною [1] і допомагає виду вижити через створення різних типів еволюційного тиску на статі і, як результат, кращу і швидшу адаптивність до середи. Віген Геодакян досліджував філо- і онтогенез статевого диморфізму, зокрема, у 1965 р. висунув теорію щодо функцій диморфізму у людей. Одна з них -- консервативно-оперативна спеціалізація статей, яка означає, що в той час як одна зі статей є більш чутливою до змін середовища (одночасно більш адаптивною і вразливою), інша зберігає існуючий розподіл генотипів в популяції, і є більш стабільною.

Інша відома теорія з приводу особливості статевого диморфізму у людей, яка багато в чому перекликається з В. Геодакяном - гіпотеза більшої чоловічої варіабільності.

Сексуальний диморфізм - це наявність систематичної різниці між представниками двох статей певного виду. Він існує завдяки факту, що

селективний тиск під певними природними обставинами "виштовхує" різні статі на різні еволюційні шляхи. Ступінь вираженості сексуального диморфізму (особливо у чоловіків) часто підкреслює пріоритет репродуктивної функції над виживанням. У людей сексуальний диморфізм відносно слабо виражений, але тим не менш, різниця присутня, і гіпотеза більшої чоловічої варіабільності - одна із спроб пояснити причини і наслідки його існування.

Гіпотеза більшої варіабільності статевої характеристики (GMVN) - це теорія, яка пропонує, що статевою приналежністю чоловіків відрізняється більший діапазон способностей та характеристик, ніж у жінок. Ця теорія використовується для пояснення того, чому на обох кряях спектру у деяких способностях, таких як інтелект або певні розлади, більше чоловіків, ніж жінок.

Ця теорія оригінально була висунута Чарльзом Дарвіном, зокрема у книзі "Походження людини й статеий відбір" 1871 року.

Було проведено багато наукової роботи по відношенню до GMVN, можна відзначити деяку суперечність результатів, але достатньо багато досліджень її підтверджують. Зокрема, крім досліджень інтелекту, проводилися дослідження креативності [1], шаблонів економічної поведінки [2], структури мозку [3] та інших.

Теоретичні засади гіпотези варіабільності підкреслюють більший еволюційний тиск на чоловіків, і намагаються пояснити принаймні частину змін у суспільстві через те, які характеристики чи поведінка мають пріоритет при виборі партнера.

Це зумовлює поведінкові й генетичні зміни, у тому числі по відношенню до феноменів, які є предметом даного дослідження.

Турбота за дітьми різного віку, забезпечення сім'ї ресурсами, безпекою і влаштування побуту є змінними, які є суб'єктами селекційного тиску.

Завдання дослідження є встановити, як саме вони змінюються ці фактори, і наскільки відчутна ця зміна протягом життя людини, так само й між поколіннями.

На основі цієї інформації, ми можемо говорити про те, що певна нерівність між статями в людському суспільстві обумовлена біологічно і еволюційно, тому ще це підвищує шанси виду на виживання, його внутрішньовидову конкурентність і загальну успішність.

1.3. Філогенез розподілу гендерних ролей

Давайте розглянемо як вже соціальні фактори впливали на цей розділ, і як біологічний феномен статевого диморфізму адаптувався з початком домінування виду *homo sapiens*, винаходом цивілізації і початку внутрішньовидової боротьби.

Для нашої роботи важливо зрозуміти філогенез формування розподілу між чоловічими і жіночими ролями, виділити критичні історичні періоди, і спробувати знайти в науковій літературі причини і наслідки змін, які їх супроводжували.

Існує сильна теорія [2] щодо того, що розподіл гендерних ролей, який домінував до початку 20 століття, сформувався ще під час Неолітичної революції (Фернандез 2007; Фернандез і Фоглі 2009, Алесіна 2013).

Загальною ідеєю цих досліджень є те, що у суспільствах з довгою історією землеробства частіше домінують патріархальні цінності і вірування, які зумовлюють меншу рівність у гендерних ролях.

Суспільство мисливців-збирачів донеолітичної епохи характеризувалося більшою рівністю гендерних ролей через низку причин. По-перше, існують свідчення з наших днів (напр. плем'я Каде-Сан з Калагарі), що в таких суспільствах збиральницька діяльність жінок приносить більше половини денного споживання їжі у калоричному вимірі. По-друге, м'ясо, як продукт чоловічої мисливської діяльності - можливо не було абсолютно необхідно для виживання у більшості кліматів, тому їжа, яку збирають, була незалежним і більш стабільним джерелом.

Наступні речі більше поширені у суспільствах мисливців-збирачів:

- шлюбні обряди із взаємним обміном подарунками,
- матрілокальність (або тенденція до оселення нової сім'ї з родиною жінки)
- рівна перевага дітей чоловічої і жіночої статей,
- рівне покарання за статеві стосунки до шлюбу
- рівний поділ спадку

На контрасті, неолітична революція започаткувала зовсім інші соціальні норми, які більше базувалися на патріархаті, особливо у суспільствах, які займалися вирощення зернових культур, а не корнеплодів. Чому це сталося? Найважливішим фактором дослідники цього явища вважають той факт, що рівномірність продуктивності між статями була порушена. Землеробство, яке почало давати левову частку їжі, було дуже виснажливою і важкою фізичною працею. Специфіка людського статевого диморфізму, яку ми описували вище, така, що чоловіки більше пристосовані до такого типу роботи. В той же час, зернові культури потребують багато обробки для зберігання вдома, чим часто займалися жінки, ще більше закріплюючи цю нову різницю між ролями. Характерно, що суспільства з корнеплодним землеробством зазвичай мали неолітичні революції пізніше і мають навіть сьогодні більшу гендерну

рівність. Для нас цікавий також той факт, що багато досліджень, в тому числі сучасне племі Кунг з Калагарі, вказують на те, що існування інструментів для землеробства, найголовніше, плугу [3] , сильно корелює з меншою статевою нерівністю в суспільствах, які його застосовували.

Племена Кунг, також відомі як !Kung або Ju/'hoansi, є традиційним мисливським та сільськогосподарським племенем, яке жило в регіоні Калахарі південної Африки. Вони мають довгу історію егалітарних соціальних структур і ролей статей.

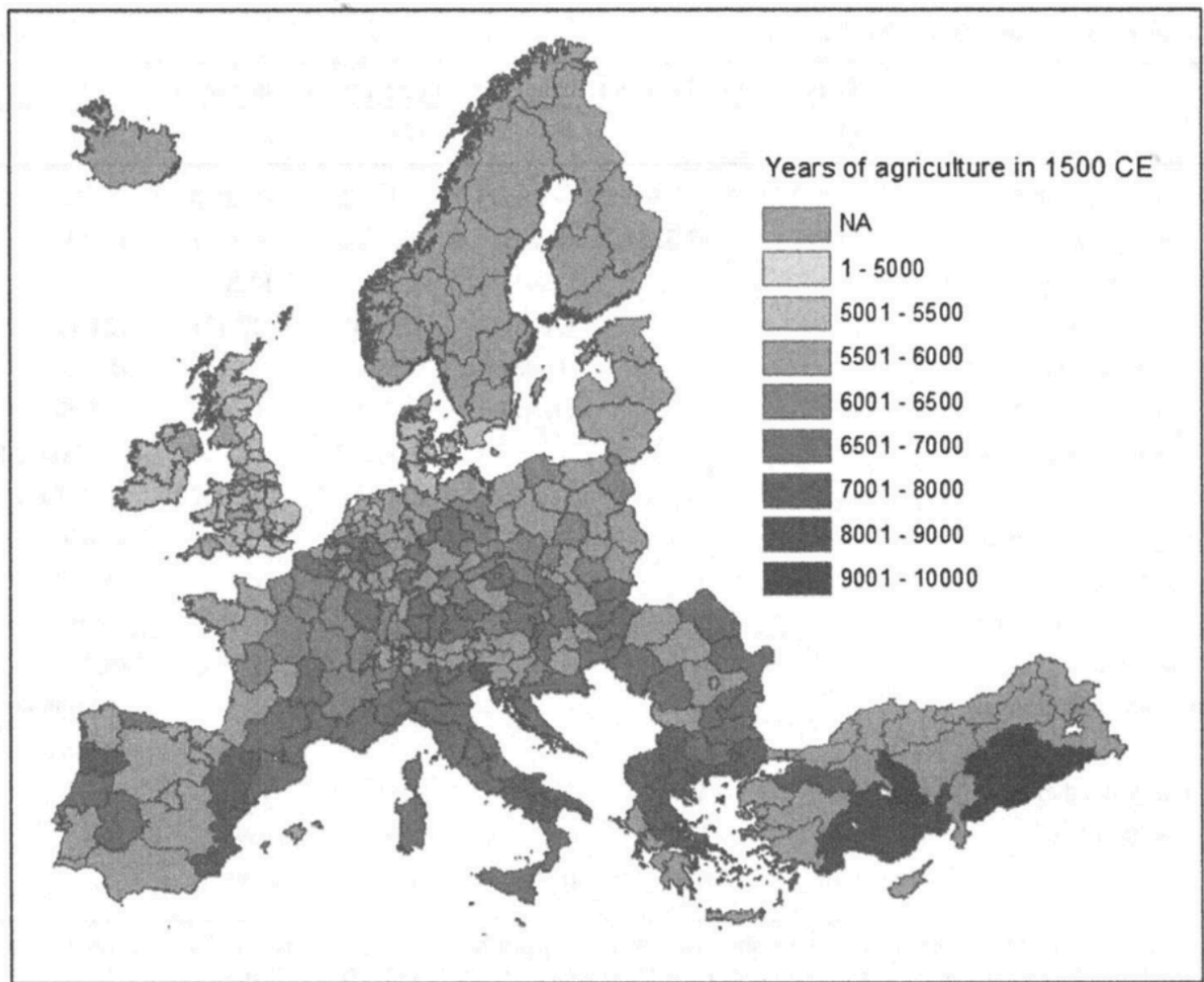
У суспільстві племені Кунг чоловіки і жінки відповідають за збір їжі, а також обидві статі є залученими до прийняття важливих для суспільства рішень, так само мають рівний доступ до ресурсів [4].

Жінки також робили важливий внесок в добробут племені, оскільки вони були відповідальні за виготовлення та відновлення інструментів, зброї та одягу. Суспільство Kung характеризується відносно рівним розподілом влади та прийняття рішень між чоловіками та жінками. Чоловіки та жінки обоє брали участь у процесі прийняття важливих рішень для спільноти і обидва мали рівний доступ до ресурсів. Кунг вважають, що чоловіки і жінки повинні співпрацювати, щоб вижити, і що кожна людина повинна може долучити свої власні унікальні навички і здібності. Крім того, існували якісь традиційні статусні ролі, як чоловіки очікувалися бути мисливцями і захисниками групи, а жінки були відповідальні за догляд за дітьми та пожилими. Однак, ці ролі не суворо виконувалися і індивідуали мали значну автономію у поділі роботи. У суспільстві Kung концепція рівності статей була глибоко вкорінена в культурі і була інтегральною частиною їхнього способу життя.

Унікальність кейсу племені Кунг у тому, що існує поділ на мисливницько-збиральний і землеробчий способи життя, що дозволяє

порівнянню груп у контексті гендерних ролей. Жінки вносять 60-80% денного споживання їжі у групі мисливців-збирачів. Ця група характеризується "статевою рівністю" (Дрейпер, 1996). Землеробна група - інколи її називають Махопа - почала вести осідлий спосіб життя незадовго до дослідження. Вони доглядають за невеликими стадами кіз й мають посіяні ділянки із сорго, гарбузом, динею та кукурудзою. Дрейпер спостерігав, що в цій групі, рівність статей зменшилася, і також вона описує поділ праці відносно статі. В осідлому суспільстві, чоловіки займаються полями і побудовою парканів для худоби, в той час як жінки здебільшого займаються обробкою їжі. Дрейпер узагальнює це: "в обставинах осідлого життя, готування їжі ускладнюється, в той же час як кількість різновидів компонентів харчування зменшується... Жінки виконують більшу частину готування їжі, також сушки і зберігання". Вона також вказує, що діти проводять більше часу близько до дому, при цьому хлопчики вже соціалізуються не так, як дівчинки - їх готують пасти кіз, в той час як дівчинки частіше залишаються вдома. Звідси закріплюються гендерні ролі, які мають сильніший розділ, але, очевидно, допомагають племені конкурувати і виживати.

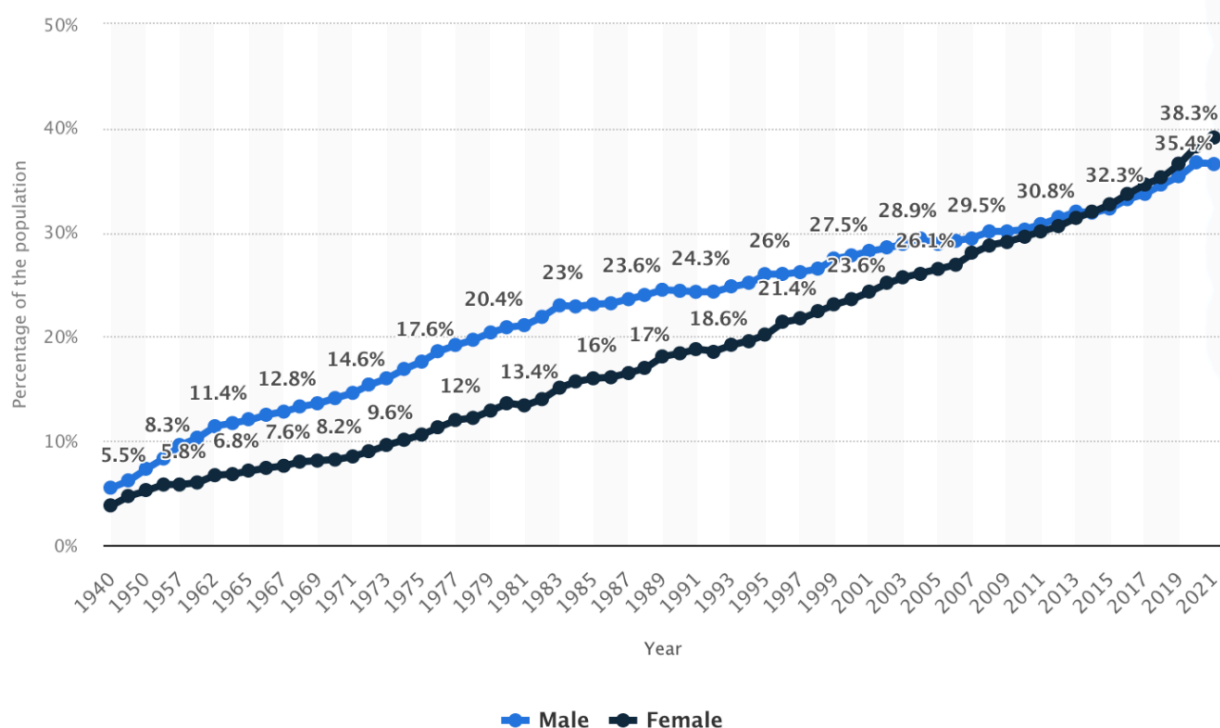
Отже, ми встановили, що перехід збиральницько-мисливських племен до збиральництва і осідлого способу життя сильно сприяв більш сильному розподілу гендерних ролей і сильнішій соціальній нерівності. При чому чим старіше традиція землеробства в світі, тим більша нерівність існує у залученні жінок до праці. Це доведено навіть в межах Європи (див. мал. 1).

Малюнок 1 Мапа історії землеробства в Європі

Із відходом більшості населення від землеробства, початком індустріалізації і переміщенням до міст (урбанізацією) відносна перевага чоловіків у важливості внеску до виробництва їжі стала значно меншою, і статеві нерівності почали вирівнюватись. Цьому сильно сприяла перша світова війна, коли мільйони чоловіків воювали, в той час як одночасно потребувалися робочі руки на заводах і фабриках. Безпрецедентне залучення до праці жінок виявило об'єктивний факт їх конкурентоспроможності. Це стало одним із факторів того, що рух суфражизма, який існував з початку 18 століття, досяг своєї мети у більшості Європи і США майже одразу після закінчення Першої Світової Війни: було встановлено рівне право жінок приймати участь у виборах. Друга Світова Війна тільки посилила ці процеси.

Вплив, який важко недооцінити також склали контрацептивні засоби у формі пігулок, які були офіційно одобрені в США у 1960р. У поєднанні із переглядом поглядів більшості західного світу на питання легальності абортів, "Сексуальна революція" багато в чому вирівняла у формальних правах чоловіків і жінок. Через це жінки отримали більше реальних можливостей здобувати освіту і конкурувати з чоловіками на більш рівних умовах. Зазначимо, що наприклад, у США кількість чоловіків із закінченими чотирма роками вищої освіти в середині 20 століття в два рази перевищувала кількість жінок із еквівалентною освітою, а вже з 2017 року кількість освічених жінок перевищує кількість освічених чоловіків (Див. Мал.):

Малюнок 2 Відсоток чоловіків(male) і жінок(female) із вищою освітою в США

У поєднанні з процесом урбанізації, руйнуванням способу життя "розширеної сім'ї", турбота про дітей є фактором, який вимагає багато ресурсів у сім'ї, і заважає їй конкурувати.

Ми також знаємо, що рівень освіти жінок сильно негативно корелює з кількістю дітей на жінку [28].

Дослідження, проведене Блумом, Кеннінгом і Севільєю (2003) [28], зосереджується на взаємозв'язку між освітою жінок, рівнем народжуваності та економічними наслідками зміни населення. Основні знахідки цього дослідження вказують на те, що освіченість жінок має великий вплив на зниження рівня народжуваності.

У дослідженні було показано, що зі зростанням освіти жінок, спостерігається зменшення кількості народжених дітей. Це може бути пояснено кількома факторами. По-перше, освічені жінки частіше займають робочі місця та більше вкладаються в кар'єру, що призводить до затримки віку народження першої дитини. По-друге, вони мають кращий доступ до інформації про планування сім'ї та контрацепції, що дозволяє їм більш свідомо планувати родину та контролювати свою репродуктивну поведінку.

Окрім того, дослідження підкреслює економічну вигоду, яка випливає зі зниження рівня народжуваності. Зменшення кількості народжених дітей сприяє покращенню матеріального становища сімей, оскільки батьки можуть краще забезпечувати освіту та здоров'я своїх дітей. Це може сприяти економічному зростанню та підвищенню життєвого рівня в цілому.

Отже, дослідження підтверджує, що освіта жінок є важливим фактором, який впливає на зниження рівня народжуваності. Це має велике значення для суспільного розвитку та покращення якості життя, оскільки дозволяє жінкам більше контролювати своє репродуктивне поведінку та реалізувати свої особисті та професійні амбіції.

Це є стресуючим фактором, бо обидва сильних потяги - збільшення продуктивності праці, соціальний і матеріальний успіх з одного боку, і репродуктивний потяг, бажання мати дітей з іншого -- конфліктують між

собою. Це виражається, зокрема, і у підвищеному рівні "гендерного конфлікту", який у нашому дослідженні ми вимірюємо окремо.

1.4. Аспект зниження агресивної поведінки у людей

Ми також вважаємо одним із важливих драйверів змін гендерних стереотипів меншу потребу в проявах агресії і агресивній поведінці. Розглянемо це припущення у науковій літературі.

Розділ "Еволюція та людська агресія" авторства Д.М. Басса і Т.К. Шекельфорда [27] досліджує різні аспекти агресії з еволюційної перспективи.

«З погляду еволюційної психології, агресія не є одним або єдиним явищем. Натомість, вона представляє собою сукупність стратегій, які проявляються вкрай конкретних контекстуальних умовах. Механізми, що лежать в основі агресії, у цьому розумінні, виникли як рішення, хоча й неприємне, для різних адаптивних проблем, таких як отримання ресурсів, міжстатова конкуренція, переговори щодо ієрархії та збереження партнера.»

Дослідники виділяють кілька основних висновків щодо ролі середовища в агресивних проявах:

1. Агресія у дитинстві часто пов'язана з конкуренцією за ресурси, такі як іграшки та територія. Агресивні поведінки серед дітей включають в себе вчинки, такі як забирання грошей на обід або речей у інших (Olweus, 1978).
2. У дорослому віці агресія може проявлятися у вигляді грабежів або побиттів з метою примусового одержання грошей або товарів у інших. Загроза агресії може також використовуватися для забезпечення ресурсів, наприклад, коли особа віддає свої речі, щоб уникнути проблем (Campbell, 1993).
3. Агресія часто спостерігається в контексті коаліцій, утворених особами, зокрема чоловіками, з метою примусового одержання ресурсів від інших. Прикладом можуть бути чоловічі коаліції, які нападають на

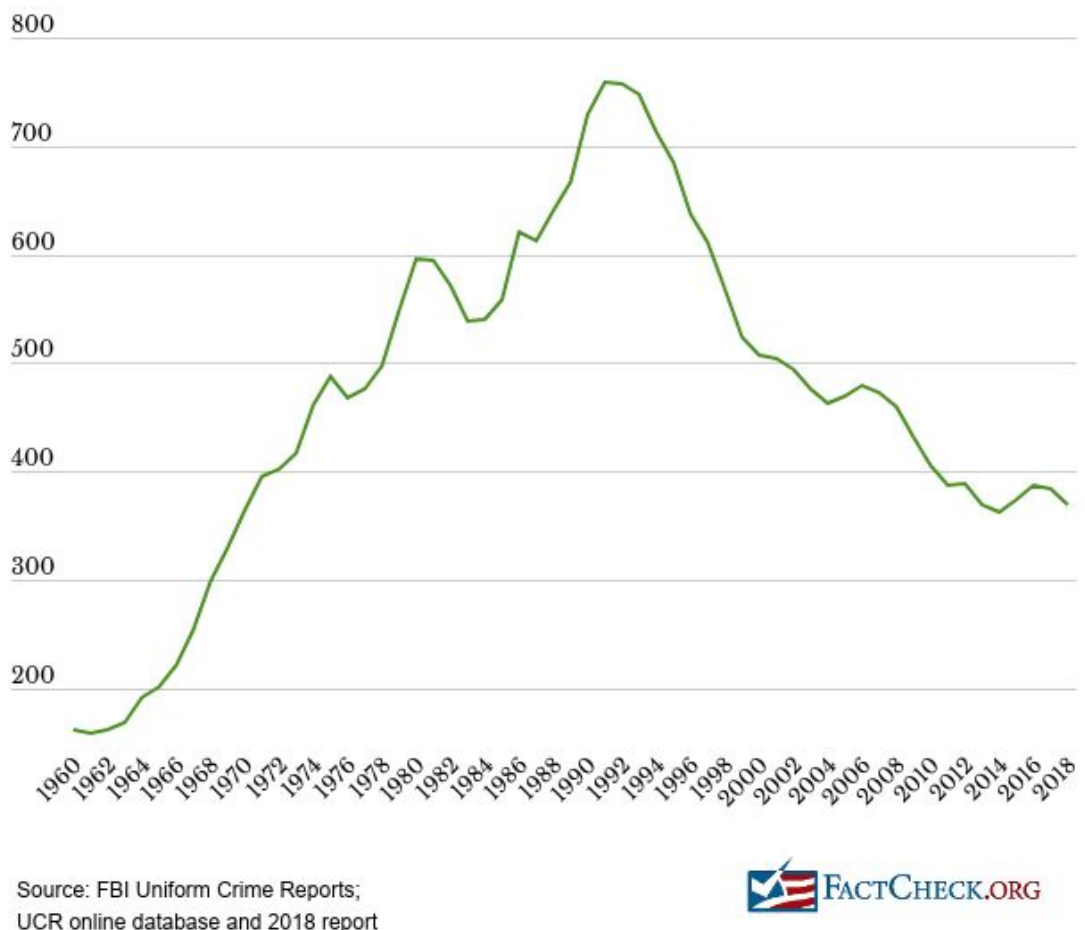
- сусідні племена, щоб отримати їжу та жінок репродуктивного віку (Chagnon, 1983).
4. Агресія може бути використана як захисний механізм проти нападів агресивних осіб. Шляхом виявлення агресії люди можуть захистити свої ресурси, запобігти подальшій використуванню та зберегти свій статус та честь (Daly & Wilson, 1988).
 5. Агресія може використовуватися для завдання шкоди особам того ж статевого роду, які змагаються за доступ до цінних представників протилежної статі. Це може охоплювати вербальні образи, побиття або вбивства. Чоловіки та жінки дискредитують своїх соратників того ж статевого роду, підповзаючи їх статус та репутацію, щоб зробити їх менш привабливими для представників протилежної статі (Buss & Dedden, 1990).
 6. Агресія може сприяти формуванню статусу та влади в рамках існуючих соціальних ієрархій. Наприклад, серед аче з Парагваю чоловіки займаються ритуальними бійками з іншими чоловіками. Чоловіки, які вижили в багатьох таких бійках, є об'єктом захоплення та страху, і тому отримують статус і владу завдяки своїй успішній агресії (Hill & Hurtado, 1996).
 7. Агресія та репутація агресивності можуть діяти як засоби запобігання, допомагаючи вирішити проблему інших спроб захопити ресурси. Більшість людей будуть двічі подумати перед тим, як красти у вбивці з мафії або конфліктувати з Майком Тайсоном. Більшість людей будуть коливатися, перш ніж спокушати дівчину, що належить до мотоциклетного банди Hell's Angels. Таким чином, агресія та репутація агресивності можуть діяти як стримувальні фактори, допомагаючи запобігти спробам інших залучити чужі ресурси (Campbell, 1993).
 8. Агресія та загроза агресії можуть використовуватися для запобігання сексуальній невірності у довгострокових відносинах. Багато емпіричних доказів свідчать про те, що чоловіча сексуальна ревності є провідною

причиною домашнього насильства (Daly, Wilson & Weghorst, 1982). Дослідження притулків для жінок, що страждають від насильства, наприклад, документують, що у більшості випадків жінки зазначають надмірну ревності з боку своїх чоловіків або хлопців як головну причину (Dobash & Dobash, 1984). Хоча це може бути неприємно, деякі чоловіки можуть бити своїх дружин, щоб зупинити їх у стосунках з іншими чоловіками.

9. Агресія може використовуватися для скорочення ресурсів, витрачених на неспоріднених дітей. Наприклад, коли новий самець лев витісняє іншого самця і бере собі самку, він часто скоює інфантицид. Він вбиває малят, народжених попереднім самцем, та знову запліднює самку. Хоча цей акт жорстокості може здаватися відразливим, з еволюційної точки зору він має конкретну функцію для вбивці - це зменшує витрати ресурсів, які він та його нова партнерка витрачали б на генетично неродичних дітей. Схожа еволюційна логіка може застосовуватися до агресії проти пасинків, включаючи менш тяжкі форми, які не призводять до смерті. Присутність пасинків загрожує поглинанню цінних ресурсів, які в іншому випадку могли б бути спрямовані на власних дітей (Buss & Shackelford, 2006).

Як ми можемо бачити, більшість з цих причин, в тій мірі, в якій вони відносяться до людей, в останні десятиліття були значним чином адресовані – чи через збільшення доступної ресурсної бази (їжа, чиста вода, помешкання), вплив глобалізації на доступність робочих місць у найбідніших країнах, зменшення кількості й інтенсивності війн тощо.

Крім того, ми бачимо що всередині країн, які не відчувають суттєвих криз і катастроф, рівень агресії теж знижується суттєво вже декілька десятиліть. Приведемо граф-статистику зміни насильницьких злочинів в США:

Малюнок 3 Динаміка кількості насильницьких злочинів (на 100.000) у США

Чому це важливо і чому це нас цікавить?

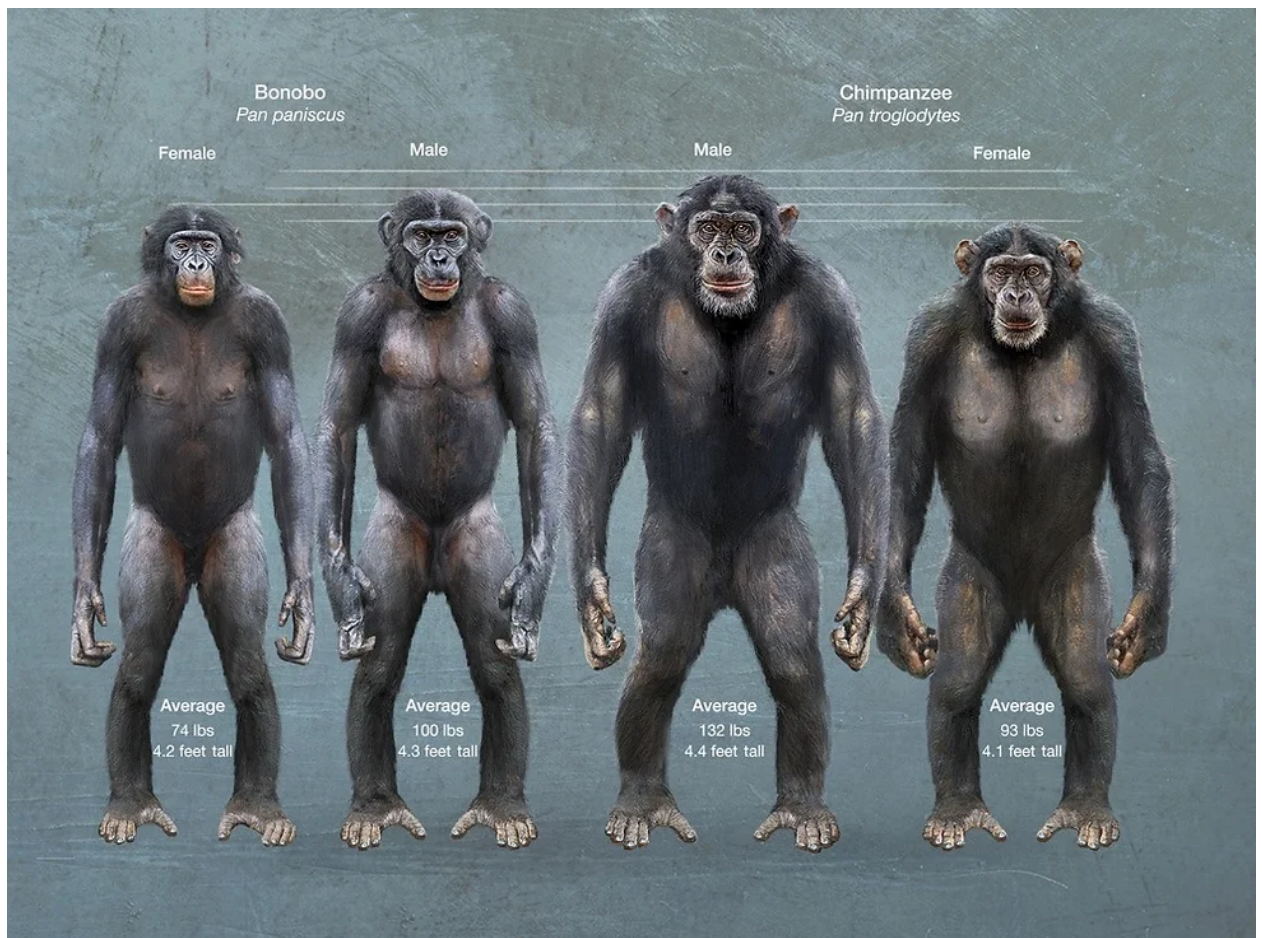
Агресія як одна із ознак селективного тиску просліджується і у тварин, які по організації нагадують елементи людського суспільства. В цьому контексті не незнайомий науці кейс порівняння шимпанзе і бонобо.

Різниця у поведінці та селекції між шимпанзе і бонобо може бути пояснена різними обставинами у їх природному середовищі.

Середовище шимпанзе, зокрема південніші частини Африки, відоме своєю великою конкуренцією за їжу та ресурси. В цьому середовищі доступ до їжі та контроль над територією відіграють важливу роль у виживанні. Шимпанзе використовують агресію та насильство для встановлення та утримання соціальної ієрархії, здобуття ресурсів та захисту своєї території. Самці шимпанзе зазвичай більші й сильніші, що допомагає їм у конкуренції з іншими самцями.

У випадку бонобо, які населяють центральні частини Африки, середовище відрізняється. Цілком можливо, що зменшення доступу до їжі та більш стабільне постачання ресурсів сприяли розвитку іншої стратегії виживання. Бонобо відомі своєю соціальною структурою, яка ґрунтується на мирному співіснуванні та розвиненій соціальній співпраці. Вони вирішують конфлікти через сексуальну активність та соціальні зв'язки, а не шляхом насильства. Це створює сприятливі умови для розвитку менш агресивних та більш суспільних характеристик.

Таким чином, різниця у поведінці та селекції між шимпанзе і бонобо виникає внаслідок різних еволюційних тиснень, зумовлених їхніми унікальними середовищами. Ці фактори сприяють розвитку різних стратегій виживання та соціальної організації в цих двох видів приматів.

Малюнок 4 порівняння тілометричних характеристик шимпанзе і бонобо

Модель селекції "джентльмен" проти "воїна" [28] існує в еволюційній психології і є концептуальною рамкою, яка використовується для опису протилежних стратегій чоловічого репродуктивного успіху та поведінки, спостережуваних у різних видів. Ця модель часто використовується в контексті еволюційної психології людини і базується на прикладах з різних тваринних видів, включаючи приматів.

Модель "джентльмена" часто характеризує види, де самці змагаються за партнерів, використовуючи неконфліктні засоби, такі як покази складних ритуалів, забезпечення ресурсів або спільна батьківська опіка. Ця стратегія наголошує на соціальній співпраці, співробітництві та інвестиціях у потомство, з акцентом на довгострокових взаєминах. Вона часто пов'язується з моногамними або парними видами.

З іншого боку, стратегія "воїна" часто спостерігається в видів, де самці змагаються агресивно за доступ до самиць. Ця стратегія включає фізичну боротьбу, демонстрації домінування та агресію по відношенню до інших самців. Метою є встановлення ієрархії домінування та отримання виключного доступу до репродуктивних можливостей. Це часто пов'язується з полігамією, коли самці намагаються максимізувати свій репродуктивний успіх шляхом спарювання з кількома самицями.

У розглянутому контексті нашим (теоретичним) висновком є те, що потреба в агресії спадає, так само як спадає потреба у моделі поведінки «воїна», за винятком певних катастрофічних довготривалих обставин у суспільстві, зокрема, воєн і криз.

1.5. Висновки до розділу:

Дослідження наукової літератури по нашій темі дало нам багато вказівок на те, що продуктивність праці і доля зусиль статі у харчовому, економічному і безпековому забезпеченні громади історично була важлива у відношенні до кількості реальних прав, якими користувалися статі. Ми побачили, як різне, але більш рівне у правах суспільство мисливців-збирачів типово у багатьох культурах і регіонах із переходом до землеробства стає значно більш патріархальним. При цьому, чим довша традиція осідлого землеробства в регіоні, тим сильніше цей ефект виражений навіть сьогодні.

Ми також дослідили фактори, які повпливали на різку зміну розподілу статевих стереотипних ролей, який існував тисячоліттями. У багатьох принадних до землеробства регіонах планети патріархальний соціальний розподіл тривав від 3 до 10 тисяч років. Це почало змінюватися плином 19-20 століття, і до значної міри продовжується донині.

Ми встановили, що індустріалізація, урбанізація, світові війни, результати наукового прогресу у сфері контрацепції та інші фактори, радикальним чином за відносно дуже короткий період зменшили різницю між тим, що є нормативною поведінкою у чоловіків і жінок. Ми бачимо на прикладі, що принаймні в деяких західних країнах, кількість жінок із вищою освітою вже якийсь час перевищує кількість освічених чоловіків, і ця різниця продовжує зростати. Весь цей процес вирівнювання відбувся настільки швидко, що різницю можна впевнено встановити між поколіннями людей, які живуть зараз.

В цьому плані людство знаходиться в унікальному часовому проміжку, коли це явище можна спостерігати і емпірично досліджувати. Тож наша задача -- встановити, як настільки різка зміна суті гендерних ідентичностей впливає на самосприйняття чоловіків і жінок, відчуття, пов'язані із гендерним

конфліктом, відношення до відповідальностей щодо ресурсного і безпекового статусу сім'ї, щодо турботи про дітей і побуту.

Ми також розглянули теоретичні аспекти феномена природньої і соціальної селекції по агресії, як життя без катастроф на планеті в цілому виражається у зміні поведінки у людей в сторону моделі «джентльмен» від моделі «воїн».

В емпіричній частині роботи ми створили дослідження, яке було створено саме заради встановлення фактів щодо цих розподілів, персонального відношення до компромісів, та іншій специфіці гендерних відносин.

РОЗДІЛ II ЦІЛІ, ЗАДАЧІ І ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Для виконання завдань дослідження у емпіричній частині ми використовували короткий опитувальник, який дозволив нам поділити досліджуваних на групи по статі і віку а також визначити їх відношення до виділених окремо питань щодо розподілу гендерних ролей у стосунках.

2.1. Опис вибірки досліджуваних

Поділ вибірок досліджуваних:

Фокусом нашої роботи є дослідження специфіки змін і вирівнення у сприйнятті гендерних ролей з часом. Як було встановлено у теоретичній частині роботи, ми вважаємо період з 60х років - найвагомійший у цьому контексті, тому ми розділяємо аудиторію досліджуваних починаючи з цього періоду, і порівнюємо десятиліттями динаміку змін.

Отже, досліджуваних ми поділили по періоду народження:

- 1965-1985

- 1985-1995

- 1995-2005

Такий розділ вікових когорт дозволив нам встановити ступінь різності відношення до гендерних ролей у певних статистичних межах, ступінь гендерного конфлікту, а також особистісні риси, які корелюють з вищезазначеними явищами.

Під час аналізу значну кількість особистісних характеристик, які корелюють із стереотипами про відношення до гендерних ролей у партнерських стосунках, ми також розділяли по гендерному принципу. Підкреслимо, що через об'єктивні чинники, а також необхідність звузити

широкий контекст дослідження, в нашій роботі ми обмежилися бінарним визначенням гендерів. Це не є науковою позицією дослідників, а суто технічним обмеженням.

2.2. Структура питань анкети

Ми вважаємо сімейні стосунки як такі темою, яка є дуже унікальною між сім'ями, через це під час дизайну структури питань анкети ми намагалися знайти такі питання, які були б актуальні для всіх вікових і статевих когорт. Ми обмежилися шістьма аспектами відношення досліджуваних щодо розподілу гендерних ролей у стосунках.

Отже, були досліджені наступні аспекти:

- ресурсне забезпечення сім'ї (гроші, місце проживання, транспорт та ін.)
- побут (умови проживання, харчування, чистота і порядок в оселі та ін.)
- безпека (вирішення конфліктних ситуацій, оцінка й можливі дії стосовно серйозних ризиків тощо)

- діти

- до 2х років

- до 6 років

- до 18 років

Для вимірювання відношення до ступіні відповідальності використовувалася шкала Лікерта [5], із пояснювальною запискою по шкалі від 0 до 6:

0 - майже виключно жіноча відповідальність

1 - переважно жіноча відповідальність

2 - частіше жіноча відповідальність

3 - рівна відповідальність обох партнерів

4 - частіше чоловіча відповідальність

5 - переважно чоловіча відповідальність

6 - майже виключно чоловіча відповідальність

Ми також запитали, чи змінилося відчутним чином відношення досліджуваних щодо цих пунктів, і в який бік. У ретроспективі, такого дизайну питання було недостатньо для якісного аналізу динаміки індивідуальних змін, і однією із рекомендацій подальшого дослідження нашої проблематики ми хотіли би вказати більш якісну проробку питання зміни відношення кожного опитаного індивіду до досліджуваних аспектів. Нам вважається, що це є важливою компонентою дослідження нашої проблеми, і мати можливість проаналізувати не тільки інтер-когортні зміни, а також індивідуальну динаміку. Це може стати в нагоді для формулювання більш якісних висновків і рекомендацій за результатами дослідження.

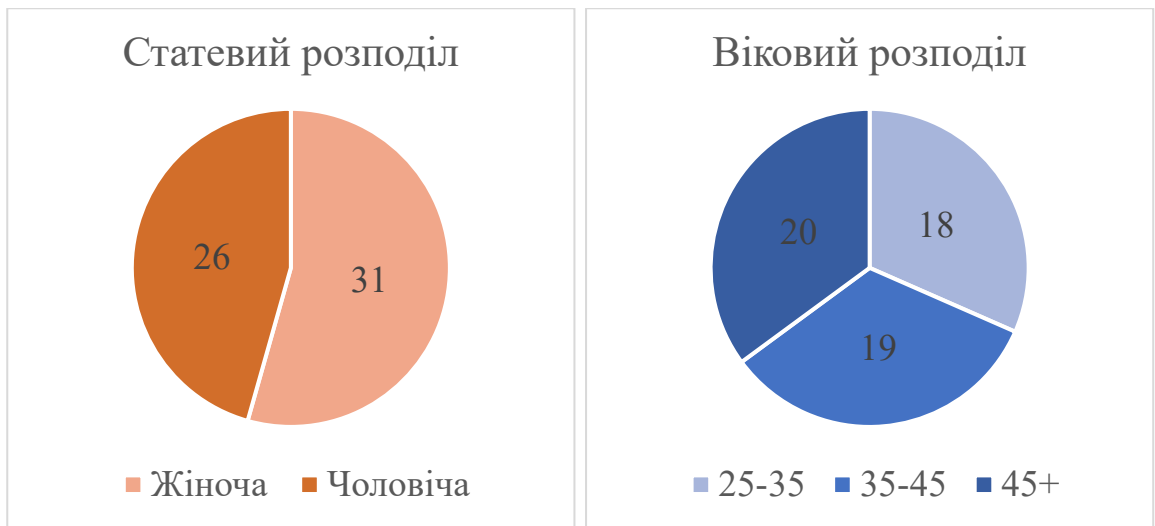
2.3. Перелік використаних методик

Наше дослідження включало наступні тестові методики:

- Статеворольовий опитувальник Сандри Бем (Bem Sex Role Inventory, BSRI)
- Десятипунктовий особистісний опитувальник (TIPI)
- Методика самооцінки психічних станів
- Методика дослідження соціальної адаптованості

2.4. Опис вибірки респондентів

Вибірка для нашої роботи складається з 57 респондентів, які поділені на вікові когорти для встановлення динаміки розвитку відношення до гендерних ролей.

Малюнок 5 характеристика вибірки

Вибірка складається із 31 жінки і 26 чоловіків.

Вікові когорти представлені:

- 25-35 років: 18 респондентів
- 35-45 років: 19 респондентів
- 45+ років: 20 респондентів

Об'єктом нашого дослідження є динаміка змін гендерних стереотипів у часі, тому ми розглядаємо всі вікові групи як когорти для порівняння одна з одною, а також ми враховуємо статевий розподіл всередині когорт, для збагачення можливості робити якісні висновки і додавати контексту для перевірки гіпотез.

2.5. Тестова методика: статево-рольовий опитувальник Сандри Бем

Тема нашої роботи тісно пов'язана із статтю і гендерними ролями. Ці терміни відрізняються один від одного, і нам було важливо мати інструмент, який дасть нам можливість відокремити і дослідити окремо стать і гендер. Для цього ми використали добре перевірену на різних демографіях методику Сандри Бем для вимірювання показника «андроґінності».

Андрогінність, введена Сандрою Бем, психологом і дослідницею гендерних ролей, відноситься до концепції гендерної ідентичності. Вона запропонувала і розробила концепцію "андрогінної особистості" як альтернативу традиційним ролевим стереотипам.

За концепцією Бем, андрогінність включає рівномірне виявлення як жіночих, так і чоловічих рис у поведінці, емоціях та інших аспектах особистості. Це означає, що особа, яка виявляє андрогінність, може володіти як традиційно жіночими якостями (наприклад, емоційна чутливість або співчуття), так і традиційно чоловічими якостями (наприклад, самостійність або амбітність).

Бем підкреслювала, що андрогінність може мати позитивний вплив на самооцінку та ставлення до себе, оскільки вона дозволяє особі відчувати більшу гнучкість у виявленні своїх особистих рис. Вона розглядала андрогінність як спосіб уникнути стримування і пов'язаного з ним стресу, що виникає, коли люди намагаються відповідати виключно традиційним стереотипам статевої ролі.

У психологічному контексті андрогінність, введена Сандрою Бем, відкриває двері для розуміння гнучкості і багатогранності гендерної ідентичності та показує, що стереотипи ролей можуть бути переважені.

Статеворольовий опитувальник Бем (BSRI; Bem, 1974) - це найбільш широко використовуваний інструмент для вимірювання того, як доросла людина оцінює себе з точки зору гендеру. Опитувальник включає в себе 60 прикметників, кожне з яких обстежується і оцінюється за 7-бальною шкалою виходячи з того, наскільки точно воно його характеризує. Двадцять прикметників з цього списку складають шкалу мужності: мужній (-а), що аналізує (-а), амбітний (-а), агресивний (-а), доміантний (-а) і т. д.; ще двадцять складають шкалу жіночності: жіночний (-а), теплий (-а), люблячий (-а) дітей, уважний (-а) до потреб оточуючих і т. д.; а що залишилися двадцять - нейтральні: заздрисний (-а), надійний (-а), серйозний (-а), з великим

зарозумілістю, тактовний (-а). Прикметники були відібрані виходячи з того, які характеристики вважалися гендерно-відповідними в той час, коли створювалася шкала. Це робилося з метою визначити місце гендеру в культурному контексті, а не в особистості окремої людини (Bem, 1993). Людина, що набрав найбільшу кількість балів як за шкалою мужності, так і за шкалою жіночності, вважається андрогінними; той, хто набрав високий бал за шкалою жіночності, але низький - за шкалою мужності, вважається жіночним; той же, чий бал за шкалою мужності набагато перевищує результати за шкалою жіночності, вважається мужнім.

Терміном «недиференційований» цього опитувальнику позначаються ті, хто набрав однаково низькі бали як за шкалою мужності, так і за шкалою жіночності. Полотіпізірованим людиною ми називаємо того, чие самовизначення і поведінка збігається з тим, яке вважається в його суспільстві гендерно-відповідним.

Хоча створення даного опитувальника датують 1974 роком, найбільш повний практичний порадник із його застосування авторка опублікувала у 1981 році [7].

Незважаючи на те, що сама Сандра Бем вже у праці «Лінзи гендеру. Трансформація поглядів на проблему нерівності статей» (1993) спростовує теорію андрогінії, обґрунтовує проблему гендеру як когнітивної схеми та закликає дослідників не досліджувати риси, яких не існує, світова наукова спільнота пізніше зробила кілька спроб реанімувати методикау BSRI. Так, в 1998 році дослідники С. Holt та J. Ellis, за результатами перевірки поточної валідності Статевро-рольового опитувальника С. Бем, встановили, що за великим рахунком BSRI все ще валідний, однак навантаження деяких пунктів у його шкалах суттєво змінено [10]. На той час ці зміни стосувались прикметників «віддана» та «безпосередня», які, за даними t-тесту, не пройшли до шкали «фемінінності». Однак вже у 2001 році R. Hoffman і L. Borders

публікують кардинально інші висновки [9]. З метою перевірки діагностичної спроможності методики автори повністю відтворили оригінальний експеримент Сандри Бем: і за складом, і за об'ємом вибірки. Спираючись на встановлений I. Broverman, S. Vogel, D. Broverman, F. Clarkson, P. Rosenkrantz [8] та D. Ballard-Reisch і M. Elton [6] мінімальний поріг в 75% групової узгодженості, який дозволяє робити висновок про наявність внутрішньогрупового стереотипу, R. Hoffman і L. Borders вирішили зарахувати до шкал «маскулінності» та «фемінінності» лише ті риси з 60, котрі його перевищують. За результатами математичних розрахунків, до статевонейтральних, замість колишніх 20, автори віднесли 22 риси, з них: 9 – колишні «маскулінні» (відстоює власні переконання, амбітний, індивідуаліст, впевнений у собі, самостійний, незалежний, має власну позицію, сильний як особистість, здібний до лідерства), 1 – колишня «фемінінна» (віддана), 12 – тих, що раніше теж визначались як нейтральні до статі (сумлінний, надійний, правдивий, легко пристосовується, традиційний, здатний допомогти, безсистемний, невмілий, задоволений, серйозний, привабливий, приязний). До шкал «маскулінність» та «фемінінність», за висновками R. Hoffman і L. Borders, станом на 2001 рік входять по 1 рисі: чоловічий та жіноча відповідно.

Існує ціла низка досліджень, які незалежно займалися валідизацією методики Бем в різні періоди і на різних вибірках, приводимо декілька з них мовою оригіналу:

- Assessing the Current Validity of the Bem Sex-Role Inventory (1998) [11]
- Bem Sex Role Inventory Validation in the International Mobility in Aging Study (2016) [12]
- Cross-cultural validation of the Bem sex role inventory in Zimbabwe [13]

Зазначені результати можна вважати емпіричним підтвердженням теоретичних положень С. Бем, викладених у монографії «Лінзи гендеру. Трансформація поглядів на проблему нерівності статей», в аспекті невалідності використання шкал «маскулінності» та «фемінінності» у дослідженні гендерної індивідуальності. Яка ж методична цінність Статеворольового опитувальника, шкали якого визнано невалідними? Ми вбачаємо її у можливості застосування BSRI як засобу діагностичного вивчення гендерного концепту особистості та, відповідно, когнітивного компонента її гендерної ідентичності. В аспекті методичної процедури це означає, що респонденту пропонують самому маркувати риси та якості опитувальника як чоловічі, жіночі або ж в однаковій мірі притаманні чи не притаманні жінкам і чоловікам, на основі чого психолог робить висновки стосовно гендерного концепту особистості: розробленості та змісту концептів «чоловіче» і «жіноче», а також лабільності-ригідності межі між ними (як відношення кількості статевонезалежних рис до загальної сукупності рис в опитувальнику). Порівняння даних індивідуальних шкал із Я-концептом піддослідного, визначеним за допомогою методики BSRI, на основі реєстрації змістових збігів між концептами дозволяє робити висновки про рівні відповідності власній чоловічності та жіночності, представлені у свідомому респондента (відношення кількості збігів у концептах до загальних кількостей рис у концептах «чоловіче» та «жіноче»), тобто про когнітивний компонент його гендерної ідентичності. В нашій роботі ми використовуємо статоворольовий опитувальник С. Бем для пошуку перехерсних кореляцій, зокрема, зі шкалою гендерного дискомфорту, а також із сприйняттям

Реалізувати зазначене завдання можна за допомогою розрахунку:

Кожна відповідь оцінюється з точки зору більшої асоціації з чоловічністю чи жіночністю у відповідності до ключу, наданого у опитувальнику.

За кожний збіг з ключем нараховується 1 бал. Відповідно до цього визначається показники:

- фемінінності ($F=(\text{сума балів за фемінінність})/20$)
- маскулінності ($M=(\text{сума балів за маскулінність}): 20$)

Основний індекс IS визначається як $IS=(F-M) \cdot 2,322$.

- Якщо величина індексу полягає в межах від -1 до +1, це говорить про андрогінність.

- Якщо індекс менше -1, менше -2,025 - яскраво виражена маскулінність;

- індекс більше +1 - про фемінінність, більше 2.025 - яскраво виражена фемінінність;

Таким чином, для нас був дуже корисний опитувальник Сандри Бем, так як дозволив відокремити «Маскулінність» і «Фемінінність» від статі. Це дозволило нам більш детально і об'єктивно дослідити зміни гендерних стереотипів у часовій динаміці.

2.6. Тестова методика: Десятипунктовий особистісний опитувальник

У зв'язку із завданнями нашої роботи виникла потреба мати релевантну оцінку характерних рис особистості досліджуваних. Для цього була вибрана методика десятипунктового особистісного опитувальника (ТІРІ) [14], базованого на адаптаціях під максимально коротку форму п'ятифакторної моделі особистості.

П'ятифакторна модель, або модель "Великої п'ятірки" (PPM), стверджує, що особистість можна описати п'ятьма широкими рисами: відкритість до

досвіду, добросовісність, екстраверсія, доброзичливість і невротизм (або емоційна стабільність).

Валідність десятипунктового опитувальника була незалежно підтверджена і психометричними дослідженнями в різних сетінгах [16], [17], [18]. Виокремлені фактори мають високу конвергентну валідність, виявляються в різних підходах. Фактори "великої п'ятірки" у дослідженнях можуть позначати по-різному, однак загальний зміст моделі досить стабільний.

Охарактеризуємо коротко основні характеристики особистості згідно з моделлю "Великої П'ятірки":

- Openness — відкритість досвіду. Схвальне сприйняття мистецтва, емоцій, пригод, незвичайних ідей, цікавість та різноманітність досвіду

- Conscientiousness — добросовісність. Тенденція бути організованим та надійним, демонструвати самодисципліну, діяти слухняно, прагнути до досягнення і віддавати перевагу планованій, а не спонтанній поведінці. Висока сумлінність часто сприймається як упертість і одержимість. Низька сумлінність пов'язана з гнучкістю і спонтанністю, але може також виявлятися як неспроможність та відсутність надійності.

- Extraversion — екстраверсія. Енергія, позитивні емоції, комунікабельність, та тенденція шукати стимуляцію в компанії інших та балакучість. Висока екстраверсія часто сприймається як шукання уваги і панування. Низька екстраверсія викликає захищену, відбивну індивідуальність, яку можна сприймати як віддалену або самопоглинаючу. Екстравертні люди мають тенденцію бути більш домінуючими в соціальній обстановці, на відміну від інтровертних людей, які можуть діяти більш сором'язливими і застереженими в цьому середовищі.

- Agreeableness — доброзичливість. Тенденція бути співчутливим та кооперативним, а не підозрілим та антагоністичним щодо інших. Це також є показником довірливого і альтруїстичного характеру, а також, чи є людина загалом добре вихованою чи ні. Висока злагодженість часто розглядається як наївність або покірність. Низький показник, часто є індикатором конкурентності чи складності людини, які можуть розглядатися як любителі сперечатися або неблагонадійні.

- Neuroticism — невротизм. Тенденція бути схильним до психологічного стресу. Тенденція легко відчувати неприємні емоції, такі як гнів, тривога, депресія та уразливість. Невротизм також відноситься до ступеня емоційної стійкості та імпульсного контролю, і його іноді називають «емоційною стійкістю». Висока стійкість проявляється як стабільна і спокійна особистість, але її можна розглядати як незворушливу та байдужу. Низька стабільність виявляється як реактивна і збудлива особистість, часто зустрічається в динамічних індивідів, але може сприйматися як нестабільна або небезпечна. Крім того, люди з більш високим рівнем невротизму, як правило, мають гірше психологічне благополуччя.

Таким чином, використовуючи ТІРІ, ми маємо короткий, валідний та релевантний до дослідження інструмент.

Конкретно досліджуваним була надана українська адаптація методики [15]

2.7. Тестова методика: Самооцінка психічних станів

Окрім характеристик, доступних через методику ТІРІ, ми хотіли б мати більше даних про особистість і характер опитуваних, з якими ми могли б працювати для перевірки гіпотези №2. Для цього ми обрали адаптовану методику «Самооцінка психічних станів», яка була адаптована з робіт Ганса Айзенка. Ганс Айзенк (Hans Eysenck) був видатним психологом і дослідником

особистості, який вніс значний внесок у розвиток тестових методів для вимірювання особистості. Він розробив кілька відомих тестів, які широко використовуються в психологічних дослідженнях. Базисним підходом Айзенка було розділення особистісних факторів на рівні екстраверсії, невротизму і психотизму. Це відображається зокрема і в нашій методиці.

Методика самооцінки психічних станів є одним з важливих особистісних опитувальників, які були розроблені Гансом Айзенком у період з 60-х до 80-х років ХХ століття. Ці опитувальники виникли на основі революційного типологічного підходу, який був розроблений самим Айзенком для вивчення особистості. В їх створенні були використані як теоретичні підходи видатних психологів, таких як Карл Юнг, Реймонд Кеттел, Іван Павлов, Ерік Фромм, так і результати великої кількості експериментальних досліджень, проведених самим Айзенком. Ці особистісні опитувальники відзначаються високими показниками валідності та надійності і широко використовуються у практичній психодіагностиці.

Опитувальник самооцінки психічних станів призначений для діагностики рівня вираженості таких важливих психічних станів, як тривожність, фрустрація, агресивність та ригідність. Цей опитувальник складається зі списку, що містить 40 тверджень, і досліджуваний особисто оцінює себе за трихотомічною шкалою, вибираючи один із трьох варіантів відповідей: "підходить", "підходить, але не дуже", "не підходить". При цьому твердження групуються в чотири шкали: тривожність, фрустрація, агресивність та ригідність. Підрахунок суми балів за кожною шкалою визначає рівень вираженості цих чотирьох психічних станів, що є значущим для визначення особистісних особливостей.

Ця методика не тільки допомагає виявити індивідуальні риси тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності, але і може слугувати важливим інструментом для розуміння взаємозв'язку цих станів з іншими

аспектами особистості. Це дозволяє психологам і психіатрам глибше вникнути в особистісні характеристики людини, з'ясувати особливості її психологічного стану та розробити індивідуалізовані стратегії психотерапевтичного втручання.

Незважаючи на те, що цей опитувальник є лише одним інструментом для визначення психічних станів, його використання є широко розповсюдженим і має підтверджену наукову обґрунтованість. Його високі показники валідності та надійності дозволяють отримати достовірні результати, що забезпечують можливість детальнішого вивчення особистісних особливостей та взаємозв'язків між психічними станами. Це стимулює подальші дослідження та застосування даної методики в різних областях психології, психіатрії та клінічної практики.

2.8. Тестова методика: Соціальна адаптованість

У нашій роботі ми намагаємося крім усього іншого знайти кордон між природними і соціальними чинниками відношення до гендерних ролей. Нами було обрано методику вимірювання соціальної адаптованості як непрямий інструмент вимірювання того, як опитувана людина відчувається у суспільстві, і наскільки вона є конформістською до суспільних норм на даному етапі життя. Так само як із особистісними характеристиками, які визначені нами за допомогою методики Сандри Бем (маскулінністю, фемінінністю, андрогінністю), соціальна адаптованість може бути одним із чинників «викривлення» відношення індивіда, і ми вважаємо важливим підкреслити наявність чи відсутність впливу цього чиннику на відношення до гендерних ролей.

Опитувальник, який вимірює соціальну адаптованість, приведений в підручнику для психологів «Психологу для роботи» авторства М.В. Лемака і В.Ю. Петрище [21], оригінал дослідження належить Кузнєцову П.С. Подальші характеристики і визначення терміну надані в авторському виді.

Термін "соціальна адаптація" є одним з найбільш вживаних у сучасній соціологічній літературі: соціальна адаптація широко використовується як самостійний об'єкт дослідження, а також застосовується як інструмент, показник вимірювання та оцінки різних соціальних фактів.

Соціальна адаптація є процесом розвитку, відмінним від розуміння її як пристосування, гомеостазу, інтеграції, взаємодії, задоволення або раціональності. Постійне внутрішнє прагнення суб'єкта адаптації до розвитку, що є соціально визначеним процесом, виступає як постійне джерело адаптації для людини та суспільства. Соціальна адаптація не є наслідком зовнішніх впливів, під якими розуміються зміни в самому собі людини та зміни в соціальному середовищі, в якому вона діє, а є результатом їхнього постійного розвитку. Саме розвиток суб'єкта адаптації є основним дестабілізуючим фактором у його взаємодії з зовнішнім світом. Будь-яке інше розуміння сутності соціальної адаптації недостатнє для опису й пояснення всіх її проявів.

Основною метою соціальної адаптації є підвищення рівня соціальної організації. Основними напрямками соціальної адаптації є соціальний прогрес (інновація), ідіоадаптація (конформізм), соціальний регрес (деградація, ретритизм) та ухил від реальності (ескейпізм). Будь-який з цих напрямків може забезпечити успішну адаптацію суб'єкта, але лише соціальний прогрес є справжньою кінцевою метою всіх змін; окремі особи, групи, організації, інститути необхідні лише як матеріал для соціального прогресу. Соціальна адаптація забезпечує підвищення рівня соціальної організації, ускладнення соціальної структури та соціальний розвиток. Глобальною метою соціального розвитку є підвищення потенціалу виживаності всього живого у природі.

Основними властивостями соціальної адаптації є цілісність, постійність, динамічність та відносна стійкість. Соціальну адаптацію визначають всі комплексні фактори одночасно, виділення одного або кількох комплексів без врахування інших є неприпустимим. Виділення типів адаптації (соціально-психологічна, професійна, психофізіологічна) є умовним. Соціальна адаптація відбувається одночасно на всіх рівнях, вона завжди присутня, різні лише її

значення та тенденція. Соціальна адаптація не може бути повною (або максимальною), оскільки всі актуалізовані потреби не можуть бути повністю задоволені. Адаптація не може бути відсутньою («нульовою»), оскільки при повному незадоволенні всіх актуалізованих потреб суб'єкт адаптації руйнується. Значення адаптації постійно змінюється, оскільки змінюються як потреби суб'єкта адаптації, так і рівень їхнього задоволення, зокрема під впливом часових факторів; зміни не є випадковими, вони мають тенденцію. Соціальна адаптація є відносно стійкою, інертною, не піддається різким змінам та коливанням. Потреби поступово актуалізуються й поступово втрачають актуальність. Діапазон стійкості адаптації може бути встановлений експериментально. Порушення будь-якої з запропонованих властивостей під час дослідження призводить до незрозуміння причин і ходу процесу адаптації, обмежує можливості управління соціальною адаптацією.

Соціальна адаптація має ступінчасту організацію і є багатоступеневим процесом формування та розвитку соціального, виробництва та функціонування соціальної структури. Як загальний універсальний процес розвитку, адаптація представлена у кожній людині як сукупність біологічних та соціальних рівнів, що фіксуються та проявляються у вигляді потреб. Людина сприймає та оцінює потреби, які відображають різні рівні, як свої власні, намагається їх задовольнити і, таким чином, забезпечує існування та розвиток вищих рівнів організації, включаючи соціальні. Суб'єктом адаптації може бути будь-яка соціальна утворина - соціальна група, організація, інститут, соціальна спільнота, весь соціум. Однак носієм кожного соціального рівня, основною елементарною одиницею соціальної адаптації є особистість. Адаптацію не можна вивести лише із особистості, адаптація окремої людини є одночасно адаптацією різних рівнів: самої цієї людини; соціальних утворень, до яких вона входить; соціуму в цілому; людини як біологічного виду; природи в цілому. Різні рівні визначають різні, включаючи протилежні, напрямки адаптації. Усі прояви адаптації, включаючи переадаптацію,

інновацію, соціальний регрес, «неадаптивні зміни», дезадаптацію можуть бути правильно зрозуміті лише з позиції відповідних рівнів.

Механізм соціальної адаптації визначається послідовністю: потреби - актуалізація потреб - задоволення потреб - підвищення потреб. У загальному виді механізм соціальної адаптації представляє собою відповідність між актуалізованими та задоволеними потребами. Суб'єкт адаптації прагне задовольнити актуалізовану потребу, по мірі її задоволення актуалізується інша потреба. Адаптація відображає тактику соціального розвитку, характеризує кожний конкретний момент розвитку, його успішність та перспективи. Лише в процесі задоволення актуалізованої потреби конкретного суб'єкта адаптації набуваються корисні пристосування та творчі (неадаптивні) елементи будь-якого соціального рівня. Метою адаптації є не досягнення кінцевого результату - задоволення потреб (хоча б найповніше), якої-небудь конкретної потреби або сукупності потреб, а постійне задоволення всіх послідовно актуалізуючихся потреб. При цьому особливу важливість набувають не вже задоволені потреби, а актуалізовані потреби, задоволення яких очікується у найближчому майбутньому.

Визначення соціальної адаптації: цілісний, неперервний, динамічний, відносно стійкий процес устанавлення відповідності між рівнем актуалізованих потреб та рівнем їх наявного (перспективного) задоволення, що визначає неперервний розвиток. У визначенні в стислому вигляді містяться основні положення концепції соціальної адаптації.

Структуру соціальної адаптації складають суб'єкти, фактори та об'єкти. Первинним, структуроутворюючим елементом є суб'єкт адаптації, поза суб'єктом всі інші компоненти структури втрачають сенс. Фактори адаптації виділяються відповідно до ієрархії потреб суб'єкта і не мають самостійного значення, проте їх беруть до уваги та можуть класифікувати. Все, що

задовольняє потреби суб'єкта адаптації (реально або потенційно), може бути об'єктом його адаптації. Існують історично визначені соціально-типові об'єкти соціальної адаптації - діяльність (працездатна, навчальна, творча), соціальні організації та інститути. Історично сформовані об'єкти адаптації не є обов'язковими або єдиними для кожного суб'єкта адаптації: існують також альтернативні, неінституціоналізовані об'єкти. Альтернативні об'єкти адаптації можуть мати різну соціальну спрямованість, включаючи чисто антисоціальну (протиправну діяльність). У будь-якому випадку альтернативні об'єкти знижують або навіть повністю руйнують адаптацію суб'єкта до інституціоналізованого об'єкта. Метою управління соціальною адаптацією є її підвищення до одних об'єктів та зниження до інших. Особливо важливо руйнувати комплексні антисоціальні об'єкти адаптації, що усувають соціальну адаптацію, та створювати об'єкти адаптації, які б підвищували її. До об'єктів адаптації належать в першу чергу умови життєдіяльності, оскільки вони визначають базову рівність. Актуальність, значущість та неповторність кожного об'єкта адаптації визначаються відповідною суб'єктом адаптації мірою реального або потенційного задоволення його потреб. Загалом, структура соціальної адаптації має багато вимірів і може бути досліджена на різних рівнях - від окремої особистості до соціальних систем в цілому.

2.9 Висновки до розділу

У даному розділі ми провели детальний огляд вибірки дослідження і його дизайну, звертаючи увагу на важливі аспекти. Особливу увагу ми приділили причинам, які лежать в основі формування анкети, а також методології когортизації опитуваних. Це дозволяє нам забезпечити репрезентативність і релевантність результатів.

Була проведена ретельна характеристика вибраних методик, яка включала опис їхньої сутності і цілей. Кожна методика була обрана з урахуванням конкретних метою дослідження і причини, що підкреслюють їхню значимість та відповідність поставленим завданням. Це сприяє збору релевантної і достовірної інформації, необхідної для наших дослідницьких цілей.

РОЗДІЛ 3 ОБРОБКА РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Описові статистики отриманих і оброблених даних

Табл. 3.1

Опрацьовані дані анкетного опитування

Стать	Вікова група	Ресурси	Побут	Безпека	Діти до 2	Діти до 6	Діти до 18
Жіноча	25-35	4.71	3.29	5.00	2.57	3.43	4.00
	35-45	5.18	3.55	5.09	3.36	3.91	4.00
	45+	5.31	3.31	4.77	2.85	3.92	4.23
Чоловіча	25-35	5.36	3.73	5.36	3.36	4.09	4.18
	35-45	5.88	3.63	5.38	3.25	3.63	4.25
	45+	6.29	2.86	6.43	2.71	3.71	4.57

Стовбці відповідають питанням, в той час як рядки – когортизують вибірку опитаних по статі й віку. Ми використовуємо середні значення для аналізу.

Нормалізовані дані опитувальника дадуть нам розуміння про ступінь диференціації відношення опитуваних до питань, які були зазначені у опитувальнику. Так як це було однією з цілей дослідження, ми приводимо нормалізовані дані:

Табл. 3.2

Нормалізовані дані опитування

Стать	Вікова група	Ресурси - н	Побут - н	Безпека - н	Діти до 2 - н	Діти до 6 - н	Діти до 18 - н
Mean Жіноча	25-35	0.714	-0.714	1.00	-1.43	-0.571	0.00
	35-45	1.18	-0.455	1.09	-0.636	-0.0909	0.00
	45+	1.31	-0.692	0.769	-1.15	-0.0769	0.231
Чоловіча	25-35	1.36	-0.273	1.36	-0.636	0.0909	0.182
	35-45	1.88	-0.375	1.38	-0.750	-0.375	0.250
	45+	2.29	-1.14	2.43	-1.29	-0.286	0.571

Значення стовпчиків знаходяться у проміжку -3 .. +3 і є нормалізованою (0 – нейтральне значення) шкалою Лікерта.

Значення у -3 означає, що когорта сприймає певну гендерну роль як повністю жіночу, значення +3 як чоловічу.

Перевіряємо дані на наявність винятків, які сильно виходять за рамки медіанного значення за допомогою одностипного Т-тесту Стьюдента:

Табл. 3.3

Результати одностипного Т-тесту даних анкети опитування

		T-Test		
		Statistic	df	p
Ресурси - н	Student's t	11.60	56.0	< .001
Побут - н	Student's t	-5.31	56.0	< .001
Безпека - н	Student's t	10.40	56.0	< .001
Діти до 2 - н	Student's t	-6.55	56.0	< .001

Note. $H_a \mu \neq 0$

Ми бачимо, що існують суттєві розбіжності у відношенні до ролей, причому розбіжності серед жіночих відповідей вищі.

Маючи цей розрахунок, ми одразу можемо оцінити нашу першу гіпотезу про те, що відношення до різних ролей змінюється по-різному. Анкетні питання не претендують на повноту спектру ролей, але взявши взяти досліджувані питання і просумувавши загальну кількість балів, відкинувши знак, ми отримали величину в балах, яка є характеристикою того, наскільки ролі диференційовані (нерівні) у відношенні певного покоління і статі (див. табл. 3)

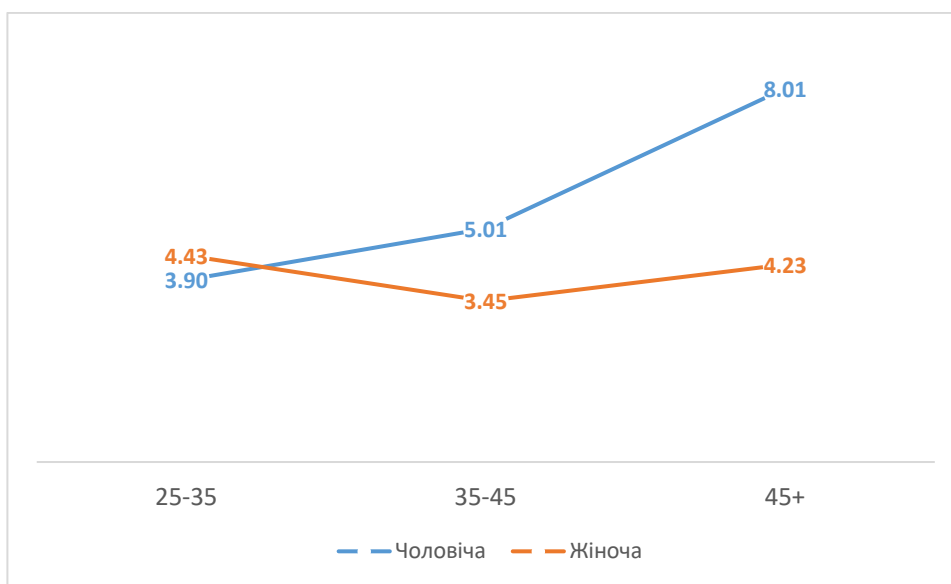
Таблиця 5 – ступінь диференційованості стереотипних ролей у статеві-вікових групах

Табл. 3.4

**Ступінь диференційованості стереотипних ролей
у статеві-вікових групах**

Вік	Стать	Диференційованість
45-55	Чоловіки	8
	Жінки	4,2
35-45	Чоловіки	5
	Жінки	3,4
25-35	Чоловіки	3,9
	Жінки	4,4

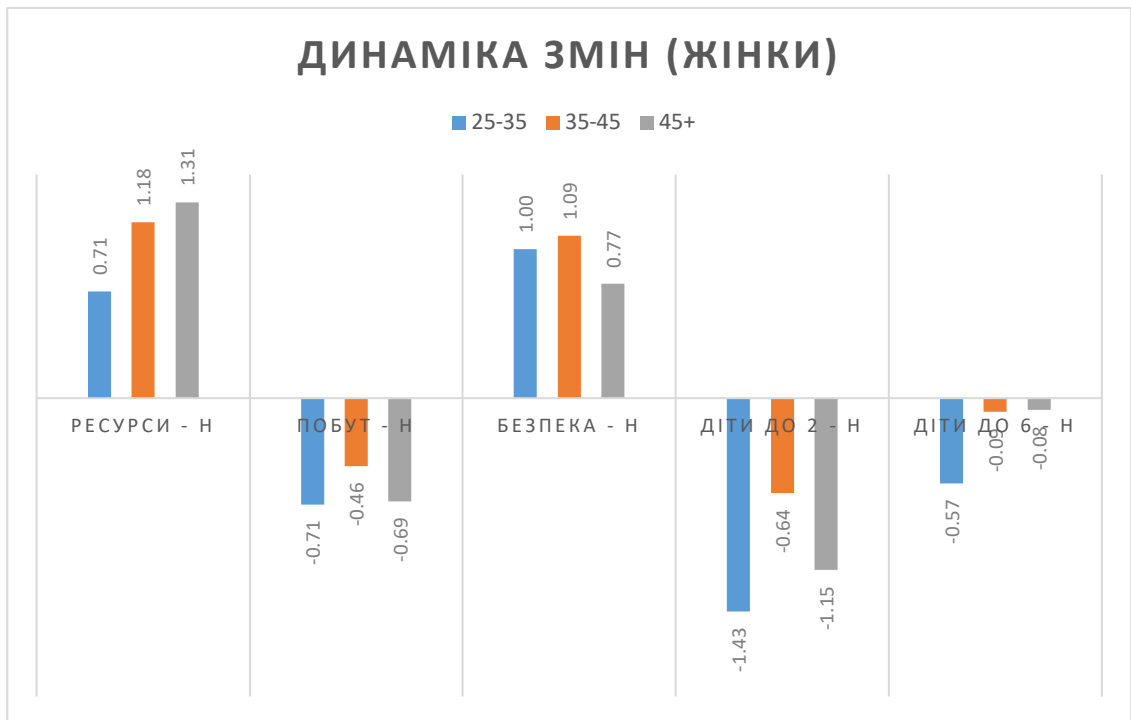
Ми бачимо, що ступінь вираженої нерівності для чоловіків зменшується кожні 10 років приблизно на 40-50%, що є дуже значним (див. Мал. 2). Значення для жінок залишаються більш сталими, але тим не менш серйозно вар'юються в межах індивідуальних пунктів опитувальника.

Малюнок 3.1. Ступінь диференціації ролей у статеві-вікових групах

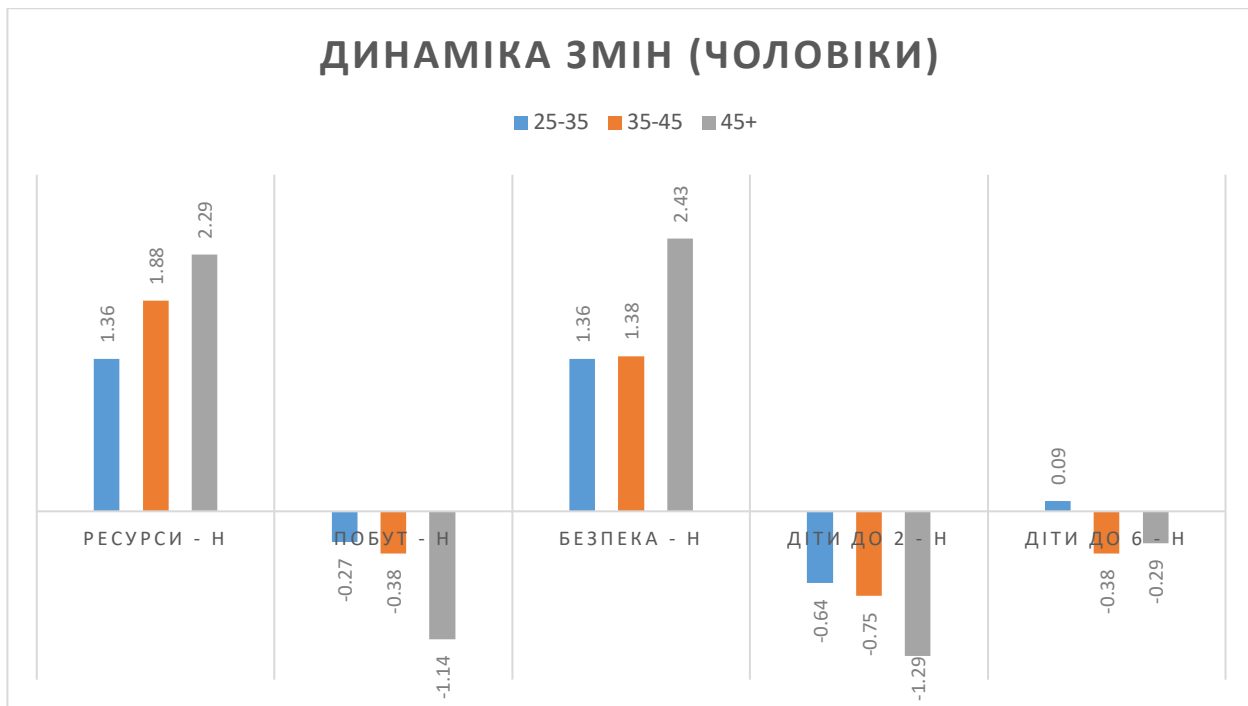
Маємо підкреслити, що жоден із пунктів опитувальника, за винятком відношення до безпеки у жінок, не мав змін у сторону збільшення диференціації ролей, тільки в сторону зменшення.

Важливо зазначити, що було визначено, як зміни виражаються переважно в чоловічій вибірці. У жіночій вони не настільки виражені. Наводимо графіки динаміки змін.

Малюнок 3.2. Динаміка змін відношення до сімейних відповідальностей у сім'ї по віковим категоріям у жінок (0 – абсолютна нейтральність)

Ми можемо спостерігати, що у старших вікових групах жінок диференціація зменшується, за винятком відношення до безпеки. Цікаво, що це єдиний критерій опитувальника, де молодші жінки виразно більше диференціюють певну характеристику.

Малюнок 3.3. Динаміка змін відношення до сімейних відповідальностей у сім'ї по віковим категоріям у чоловіків (0 – абсолютна нейтральність)

У опитаних чоловіків динаміка змін вийшла більше вираженою, і змінюється на 50% цілком і значно поодиноці для кожної характеристики і вікової когорти. Найбільші абсолютні зміни у відношенні до ресурсного забезпечення сім'ї та безпеки. Слід відмітити, що відношення до цих пунктів все ще лишається виразно диференційованим (на відміну від побуту).

Ми можемо спостерігати також виражений тренд у рівному розподілу обов'язків у турботі про дітей, включно із переходом відношення до розподілу у чоловічу групу дітей до 6 років для наймолодшої когорти чоловіків.

Зазначимо спостереження, що якщо ми розглядаємо вікові категорії індивідуально, у наймолодшій категорії загальний баланс відповідальностей з точки зору чоловіків більше чоловічий (сумарне відхилення 2,08), а з точки зору жінок – жіночий (сумарне відхилення -1,0). На основі цих результатів ми можемо висловити припущення, що молоді люди відносяться до статевих обов'язків більш відповідально. Ми не можемо зробити глибших висновків на

основі зібраних даних, але ми відмічаємо цю знахідку як таку, що має потенціал для подальшого більш поглибленого вивчення.

3.2. Перевірка гіпотези №1

Щодо нашої гіпотези №1, агреговані дані між жінками і чоловіками найстаршої і наймолодшої категорії відповідно показали суттєву різницю між зміною критеріїв питань анкети (див. Таблицю 4). Причому дані середньої вікової категорії прийшлися точно між ними, тобто в межах нашої вибірки ми спостерігаємо тренд.

Табл. 3.3

Інтенсивність змін досліджуваних критеріїв						
<i>Вікова група</i>	Ресурси	Побут	Безпека	Діти до 2	Діти до 6	Діти до 18
25-35	5.11	3.56	5.22	3.06	3.83	4.11
35-45	5.47	3.58	5.21	3.32	3.79	4.11
45+	5.65	3.15	5.35	2.8	3.85	4.35
<i>Між 35+ і 25+</i>	0.36	0.02	-0.01	0.26	-0.04	0
<i>Між 45+ і 35+</i>	0.18	-0.43	0.14	-0.52	0.06	0.24
<i>Вираженість стереотипа</i>	1.41	-0.57	1.26	-0.94	-0.18	0.19
<i>Динаміка зміни</i>	0.54	0.45	0.15	0.78	0.1	0.24

Ми розрахували вираженість стереотипа як середнє значення між віковими групами мінус 4 (нейтральне значення по шкалі Лікерта). Це дає нам розуміння, наскільки стереотип в середньому виражений. Позитивне значення у рядку означає, що стереотип відноситься до чоловічої гендерної ролі, негативне – відповідно до жіночої.

Останній рядок Таблиці 4 виражає динаміку зміни відповідного стереотипу, розрахована як сума різниць між віковими когортами.

З цих обрахованих даних ми розглянули всі підпитання гіпотези №1 і визначили здатність підтвердити чи спростувати їх.

Отже, розглядаючи нашу гіпотезу №1:

1. Стереотип «Роль чоловіка – забезпечувати родину» слабшає швидше – **підтверджено**
2. Стереотип «Роль жінки – дбати про сімейний добробут» слабшає швидше – **підтверджено**
3. Стереотип «Роль жінки – опікуватись дітьми» слабшає швидко – **не підтверджено, але і не спростовано**
4. Стереотип «Роль чоловіка – забезпечувати безпеку сім'ї» слабшає повільніше – **підтверджено**
5. Стереотип «Роль жінки – турбуватися про потреби дитини у постнатальний період слабшає повільно – **спростовано**. В даному випадку динаміка зміни найбільша, але важливою методологічною особливістю розрахунку є те, що він враховує тотальність змін. В той час як ця характеристика коливається найбільше, вона при цьому вар'юється в обидва боки. Ця волатильність виражається у високому числовому вираженні. Ми бачимо що динаміка змін цього стереотипу у наших респондентів відкатилася назад наполовину для наймолодшої когорти відносно двох інших. Але навіть якщо брати значення між індивідуальними віковими когортами, в обох випадках вони значні (0,52 та 0,26), тому ми спростовуємо цю частину гіпотези.

Таким чином, ми можемо підтвердити *частково* гіпотезу №1 в рамках нашої вибірки, також вважаємо розподіл даних таким, який дозволяє робити висновки щодо ширшої групи. Гіпотеза потребує подальшого вивчення, але ми визначили напрямки, які потребують дослідження. Науково нас може цікавити питання: чому певні аспекти змінюються повільніше. Наше припущення: такі критерії більше засновані на генетичних, і менше на соціальних факторах. Ми дослідимо особливості цього розподілу нижче у цьому розділі, і сформулюємо відповідний висновок.

3.3. Перевірка гіпотези №2

Ми сгрупували дані всіх методик і за допомогою програмного забезпечення Jamovi встановили таблиці кореляції особистісних факторів методик TIPI, BSRI, самооцінки психічних станів та соціальної адаптованості.

Загальний набір характеристик досліджуваних, встановлених в результаті опрацювання методик, зазначених у розділі 2.1 складається із факторів:

TIPI:

- Екстраверсія
- Доброзичливість
- Добросовісність
- Емоційна стабільність
- Відкритість

Статеворольовий опитувальник Сандри Бем:

- Маскулінність
- Фемінінність
- Андроґінність

Самооцінка психічних станів:

- Тривожність
- Фрустрація
- Агресивність
- Ригідність

Методика соціальної адаптивності

- Ступінь соціальної неадаптованості

У нашому аналізі ми спиралися на статистично значущі кореляції. Далі ми надаємо таблиці позитивних і негативних кореляцій для того щоб далі заглибитись у конкретні особистісні характеристики і відношення до гендерних стереотипів, які дозволять нам підтвердити чи спростувати гіпотези, які висувалися в нашому дослідженні і розкрити сутність взаємозв'язку цих вимірюваних характеристик.

У Таблиці 5 ми приводимо матрицю позитивних кореляцій вищезазначених особистісних характеристик із питаннями опитувальника.

Уточнимо, що в нормалізованих даних опитування позитивна кореляція означає, що особистісна риса (напр. «Маскулінність») корелює із відношенням до питання анкети (напр. «Безпека) як до більш чоловічої відповідальності. Негативна, відповідно, навпаки, як до більш жіночої.

Табл. 3.4

Повна таблиця кореляцій

		Ресурси	Побут	Безпека	Діти до 2	Діти до 6	Діти до 18
Екстраверсія	Pearson's r	0.032	0.232 *	0.109	0.147	0.358 **	0.119
	p-value	1.000	0.041	0.209	0.138	0.003	0.188
Доброчливість	Pearson's r	0.461 ***	-0.195	0.207	-0.108	-0.112	0.119
	p-value	<.001	1.000	0.061	1.000	1.000	0.188
Добросовісність	Pearson's r	0.371 **	-0.034	0.137	-0.039	0.006	0.201
	p-value	0.002	1.000	0.154	1.000	0.482	0.067
Емоційна стабільність	Pearson's r	0.296 *	-0.092	-0.014	-0.048	-0.013	0.129
	p-value	0.013	1.000	1.000	1.000	1.000	0.170
Фемінінність	Pearson's r	0.299 *	0.106	0.116	0.348 **	0.235 *	0.143
	p-value	0.012	0.217	0.196	0.004	0.039	0.144
Андрогінність	Pearson's r	0.123	0.342 **	-0.107	0.203	0.227 *	-0.141
	p-value	1.000	0.005	1.000	0.065	0.045	1.000
Фрустрація	Pearson's r	0.131	0.242 *	-0.095	0.198	0.203	-0.017
	p-value	1.000	0.045	1.000	0.084	0.079	1.000
Ригідність	Pearson's r	-0.071	-0.060	-0.173	0.153	-0.314 *	-0.145
	p-value	0.349	0.373	0.172	1.000	0.040	0.214

Позитивна кореляція визначається тим, що на 1 одиницю збільшення певної характеристики є міра збільшення корелюючої характеристики. В нашому випадку характеристики є відношенням до стереотипними гендерними ролями, які виражені наступним способом: чим більше значення, тим більше чоловічою вважається ця роль. Із цим формулюванням, розглянемо статистично значущі кореляції.

1. Стереотип «Ресурси»

Нами було знайдено набір особистісних характеристик, що сильно ($\geq 0,3$) позитивно корелюють із відношенням до *ресурсів* (заробляння грошей, зокрема), як до чоловічої відповідальності:

- *Доброзичливість* (0,461)
- *Добросовісність* (0,371)
- *Емоційна стабільність* (0,296)
- *Фемінінність* (0,299)

Для того, щоб зрозуміти краще можливі причини цієї кореляції, важливо пам'ятати взаємозв'язок відношення до гендерних ролей від статі. В даному випадку, існує суттєва розбіжність із відношенням до категорії «Ресурси». Значення у чоловіків в середньому дорівнює 5,77, в той час як у жінок 5,13. Ми повернемося до цієї статистики в кінці опису даної категорії.

Із наведених корелюючих характеристик однією із тих, яка здивувала нас, була *Фемінінність*. Цю кореляцію можна пояснити тим, що ця характеристика достатньо сильно виражена в чоловіків (середнє значення по всім віковим когортам 0,7 при максимальному значенні 1, для порівняння, у жінок це значення дорівнює 0,68), а відношення чоловіків до ролі ресурсного забезпечення сім'ї таке, що в їх сприйнятті ця роль залишається чоловічою. При цьому найвища *Фемінінність* у наймолодшій віковій когорти чоловіків (0,73).

Тобто, ми бачимо, що *Фемінінність* змінюється між віковими когортами швидше, ніж відношення до стереотипу «Ресурси», що може бути одним із пояснень цієї кореляції.

Щодо *Доброзичливості*, *Добросовісності* й *Емоційної стабільності*, ці характеристики теж у більшій мірі виражені у чоловіків. Найбільший внесок у кореляцію робить той факт, що для деяких особистісних характеристик (наприклад, *Доброзичливості*), різниця між чоловіками і жінками найбільша в абсолютному вираженні у наймолодшій когорті (див. Табл. № 3.5).

Табл. 3.5.

Характеристики, позитивно корелюючі із категорією «Ресурси»

	Стать	Вікова група	Емоційна стабільність	Доброзичливість	Добросовісність
Середнє	Жіноча	25-35	3.16	3.89	4.53
		35-45	3.43	4.25	5.03
		45+	4.58	4.75	5.69
	Чоловіча	25-35	4.09	5.05	5.19
		35-45	4.74	4.99	5.92
		45+	5.31	6.27	5.71

Одночасно треба зазначити, що наші дані відрізняються від оригінальних даних, які були зібрані під час валідації методики, яку ми використали для встановлення цих особистісних характеристик (ТІРІ): принаймні для характеристики *Доброзичливість* у даних, які використовувалися в оригінальній публікації, значення у жінок стабільно вище за чоловіків [14, 20]. Це не так у нашій вибірці, і це впливає на аналіз наших кореляцій. Існує можливість, що специфіка тесту ТІРІ недостатньо досліджена на українській демографії і потребує уточнення. У додатку 2 ми навели детальну статистику по n>10000 респондентів щодо шкал ТІРІ. Саме з *Доброзичливості* ми маємо розбіжність, решта характеристик вкладається у межі цих наведених даних.

Це важливо тому, що ми вже встановили, що відношення до стереотипу «Ресурси» міняється у наймолодшій когорті найбільше (див. Табл. №3.6.).

Табл. 3.6.

Розподіл категорії «Ресурси» по вікових когортах і статі

	Стать	Вікова група	Ресурси
Середнє	Жіноча	25-35	4.71
		35-45	5.18
		45+	5.31
	Чоловіча	25-35	5.36
		35-45	5.88
		45+	6.29

Разом ці дані можуть дати нам частково обґрунтоване розуміння про те, що деякі особистісні характеристики притаманні більше чоловікам, і у поєднанні із нерівним відношенням до гендерних ролей між статями, це пояснює частину кореляцій, які розглядаються нами у цьому підрозділі.

Для аналізу можливого причинно-наслідкового зв'язку цих характеристик із досліджуваною ознакою ми використали інструмент *лінійної регресії*.

Лінійна регресія - це статистичний метод, що досліджує залежність між залежною змінною (наслідок) і незалежною змінною (причина). Вона базується на припущенні, що залежна змінна залежить від незалежної змінної лінійно.

При застосуванні лінійної регресії до дослідження причинно-наслідкових зв'язків, ми визначаємо незалежну змінну (причину), яка може впливати на залежну змінну (наслідок). За допомогою лінійної регресії ми будемо лінію, яка найкращим чином відповідає даним, і визначаємо, наскільки зміна в незалежній змінній впливає на залежну змінну.

Для доведення причинно-наслідкового зв'язку ми розглядаємо кілька критеріїв. По-перше, наявність статистично значимої залежності між незалежною і залежною змінною є одним з ключових критеріїв. Якщо виявляється, що залежна змінна змінюється в залежності від незалежної змінної, то це може свідчити про наявність причинно-наслідкового зв'язку.

Крім того, ми також розглядаємо напрямок зв'язку між змінними. Якщо зміна в незалежній змінній передуює зміні в залежній змінній, це може вказувати на причинно-наслідковий зв'язок. Однак, слід пам'ятати, що лінійна регресія не дає нам безперечного підтвердження причинно-наслідкового зв'язку, а лише надає додаткову інформацію, яку потрібно враховувати при аналізі.

Ми використовували програмне забезпечення Jamovi для рахування. В цьому інструменті, характеристики регресії R і R^2 є статистичними мірками, що використовуються для оцінки якості підгонки моделі регресії до даних. Надаємо їх розшифровку:

- Коефіцієнт кореляції (R): Коефіцієнт кореляції (R) вказує на силу та напрямок зв'язку між прогнозованою змінною (змінна, яку передбачає модель) та спостережуваною змінною (фактичні значення змінної в даних). Значення R знаходиться в діапазоні від -1 до 1. Значення близьке до 1 вказує на позитивний лінійний зв'язок, а значення близьке до -1 вказує на негативний лінійний зв'язок. Значення R близьке до 0 означає слабкий або жодного зв'язку між змінними.
- Коефіцієнт детермінації (R^2): Коефіцієнт детермінації (R^2) відображає частку дисперсії спостережуваної змінної, яку можна пояснити за допомогою моделі регресії. Значення R^2 знаходиться в діапазоні від 0 до 1. Значення близьке до 1 вказує на те, що модель добре пояснює варіацію у спостережуваній змінній. Значення

близьке до 0 означає, що модель не може пояснити варіацію у спостережуваній змінній.

Вихідні значення аналізу регресії в програмі Jamovi включають оцінку (Estimate), стандартну похибку (SE), t-значення (t), та значення p (p-value).

Нижче наведена пояснення цих вихідних значень:

- Оцінка (Estimate): Оцінка відображає регресійний коефіцієнт або оцінений розмір ефекту змінної-прогностувальника на змінну-результат. Вона показує середню зміну змінної-результату, пов'язану з одиничною зміною змінної-прогностувальника, за умови утримання інших змінних на постійному рівні. Позитивна оцінка вказує на позитивний зв'язок, а від'ємна оцінка - на негативний зв'язок.
- Стандартна похибка (SE): Стандартна похибка відображає оцінений стандарт помилки оцінки коефіцієнта. Вона вказує на точність або змінливість оцінки. Менші значення стандартної похибки вказують на більшу точність оцінки і, отже, надійніше значення.
- t-значення (t): T-значення обчислюється, ділячи оцінку на її стандартну похибку. Воно вказує на величину оцінки в порівнянні з її стандартною похибкою. T-значення використовується для перевірки нульової гіпотези, що реальний коефіцієнт рівний нулю. Якщо значення t є великим (далеко від нуля) і значення p є малим, це свідчить про статистичну значущість зв'язку між змінними.
- Значення p (p-value): Значення p є мірою статистичної значущості. Воно відображає ймовірність отримати спостережену оцінку або більш екстремальну, якщо нульова гіпотеза є істинною. У випадку аналізу регресії нульова гіпотеза, як правило, передбачає відсутність зв'язку між змінними. Значення p менше заданого рівня значущості (наприклад, 0,05) вказує на статистичну значущість зв'язку між змінними.

Розглянемо таблицю регресійного аналізу:

Табл. 3.7.

Регресійний аналіз по кореляції стереотипу «Ресурси»

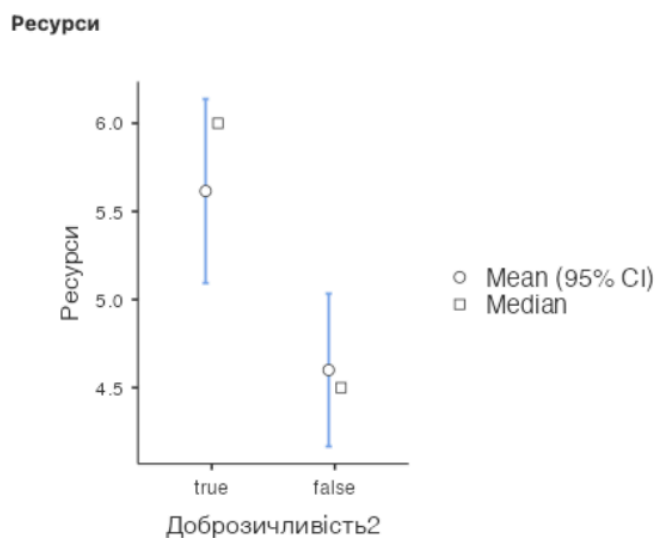
Model	R	R ²
1	0.552	0.305

Коефіцієнти моделі - Ресурси

Предиктор	Оцінка	СП	t	p
Intercept	2.6127	0.6461	4.044	< .001
Доброзичливість	0.3682	0.1525	2.415	0.019
Добросовісність	0.1273	0.0890	1.430	0.159
Емоційна стабільність	-0.0808	0.1160	-0.696	0.489
Фемінінність	0.9916	0.8245	1.203	0.235

Як ми бачимо у таблиці, можливо пояснити до 30% стереотипу «Ресурси» корелюючими характеристиками. Також ми бачимо, що показник t для всіх змінних крім *Емоційної стабільності* високий, тобто ми можемо бути впевнені в наших даних у ширшій популяції.

Досліджуючи глибше ці результати, ми також поділили опитаних по характеристиці *Доброзичливість* на дві групи – ті, які мали 0 стандартних відхилень і 1 стандартне відхилення, і порівняли цей показник із відношенням до *Ресурсів* знову. Див. Малюнок 5:

Малюнок 3.4. Порівняння вибірок із одним стандартним відхиленням до норми

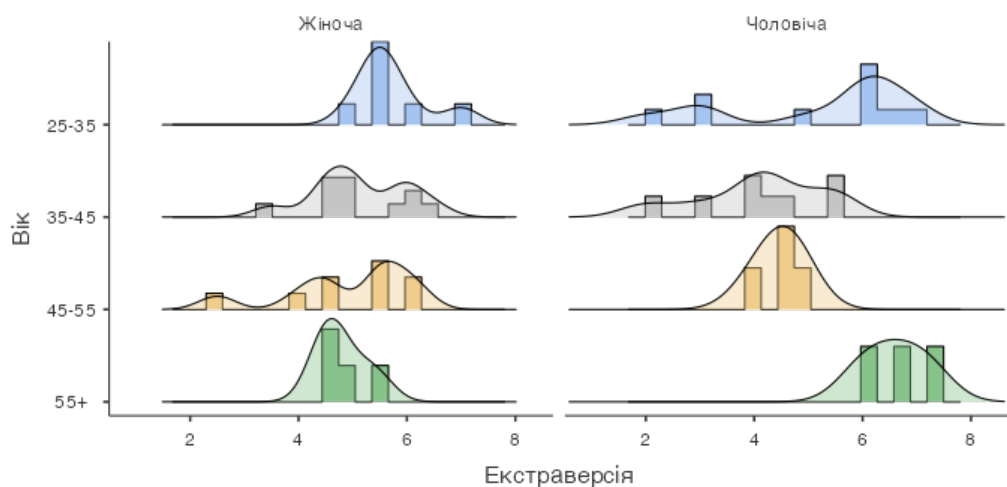
Ми наочно бачимо, що кореляція є значною – люди із одним стандартним відхиленням по «Доброчливості» значно більше диференціюють категорію «Ресурси», ніж люди, які знаходяться в нормі цього показника. Довірчі інтервали не перетинаються, що дозволяє нам зробити цей висновок впевнено.

2. Стереотип «Побут»

Ми бачимо з Табл. 5, що даний стереотип корелює із *Екстраверсією*, і *Фрустрацією* (середня кореляція), так *Андрогінністю* (сильна кореляція).

Ми опустимо кореляцію із *Фрустрацією*, так як вона є незначною відносно інших.

Показник особистісної характеристики *Екстраверсія* в даному випадку був нам цікавий тому, що старші чоловіки значно більш екстраверсивні, ніж старші жінки, а молодші чоловіки в свою чергу менш екстраверсивні, ніж молодші жінки. Тобто статеві домінанти характеристики з плином часу змінюються на протилежну:

Малюнок 3.5. Зміна екстраверсивності у статево-віковій динаміці

Тобто, з високою долею ймовірності, в даному випадку немає причинно-наслідкового зв'язку між стереотипом «Побут» і Екстраверсією, тому що кореляція пояснюється загальними змінами характеристики в популяції, зокрема зміною гендеру, показник якого у Екстраверсії вищий. І дійсно, лінійна регресія підтверджує це:

Табл. 3.8.

Регресійний аналіз стереотипу «Побут» із коваріатом «Екстраверсія»

Модель	R	R ²
1	0.0325	0.00105

Андрогінність, в свою чергу, це характеристика, яка була цікава для нас, тому що було визначено значно вищий показник у молодих людях:

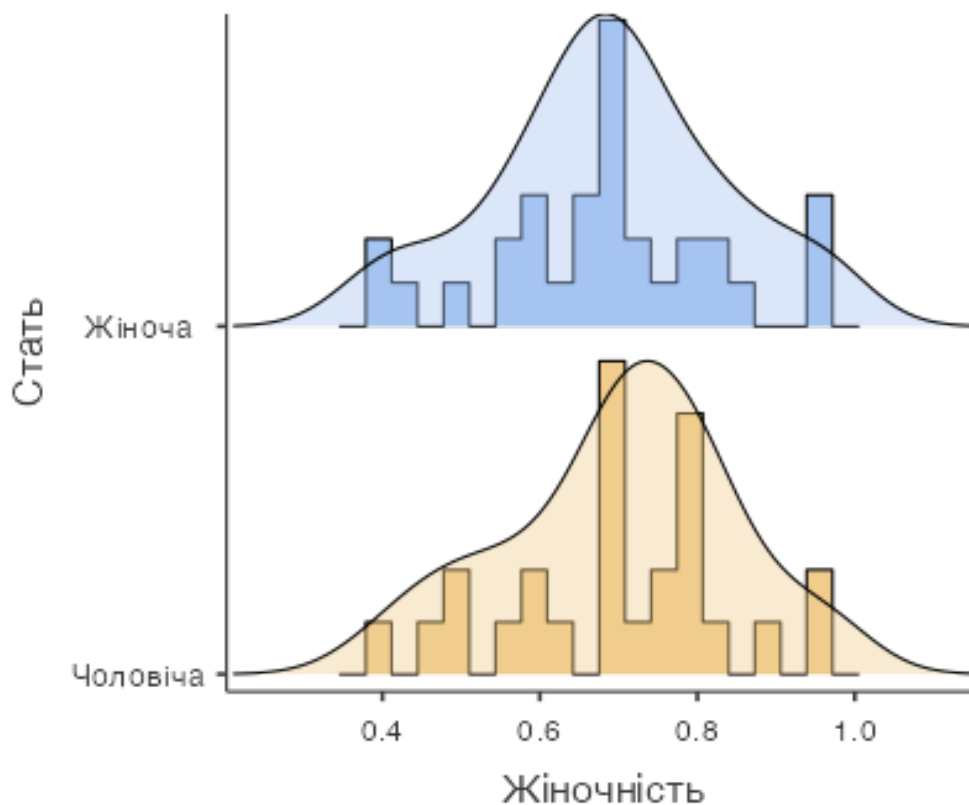
Табл. 3.9.

Зміна андрогінності у стетево-віковій динаміці			
	Стать	Вікова група	Андрогінність
N	Жіноча	25-35	7
		35-45	11
		45+	13
	Чоловіча	25-35	11
		35-45	8
		45+	7
Середнє	Жіноча	25-35	0.500
		35-45	0.753
		45+	0.560
	Чоловіча	25-35	0.547
		35-45	0.415
		45+	0.0986

Ми бачимо, що найбільш значним чином ця характеристика змінюється між віковими когортами 45+ та 35-45 у чоловіків. Ми вважаємо, що саме ця зміна відповідає за позитивну кореляцію із думкою респондента про те, що «Побут» це також і чоловіча відповідальність.

3. Стереотип «Турбота за дітьми до 2х років» сильно позитивно корелює з *Жіночністю*

Важливо зазначити, що дисперсія значень по характеристиці «Фемінінність» у чоловіків була вищою (див. Мал. 7), тому можна сказати, що значна частина цієї кореляції через чоловіків.

Малюнок 3.6. Порівняння особистісної характеристики «Фемінінність» між статями

Ми також очікували більше значення кореляції характеристики *Андрогінність*, враховуючі попередні результати і у загальному вираженні вище значення цієї характеристики у молодих чоловіків. Дійсно, кореляція існує, але не доходить до статистичної межі, за якою ми можемо вважати, що вона відноситься до всієї популяції (Див. Таб. 5 – коефіцієнт Пірсона 0,2 при р-значенні 0,065). Таким чином, андрогінність є незначним фактором стереотипу турботи за малими дітьми.

Ми звертаємо увагу, що у Таблиці 5 ми визначили, що кореляція середньої сили існує по схожому стереотипу – «Турбота за дітьми до 6 років» (0,23 при р-значенні 0,045). Це підвищує прогностичну цінність характеристики *Андрогінність* у розумінні відношення людини до сімейних обов'язків по вихованню дітей. Ми бачимо, що значення *Андрогінності* у наймолодшій когорти (для обох статей) є майже однаковим.

Щодо стереотипу «Турботи за дітьми до 18 років», значення *Андрогінності* нівелюється, і не залежить так сильно від віку і статі. Більшість опитуваних, незалежно від когорти, вважає цю відповідальність спільною.

На основі аналізу вище, ми можемо зробити висновок, що турбота про дітей є характеристикою, яка відчуває помітні зміни, коли це стосується малих дітей. Відношення до відповідальності з часом вирівнюється здебільшого за рахунок більш радикальної зміни відношення у чоловіків. Особистісні характеристики чоловіків, такі як *Фемінінність* та *Андрогінність* не є ключовими факторами, але є статистично важливими корелянтами в цьому процесі.

4. Щодо стереотипу «Безпека» не знайдено суттєвих позитивних кореляцій.

Нами була знайдена сильна **негативна** кореляція із *Тривожністю* (р Пірсона -0,361, р-значення 0,004). Це означає, що більш тривожні люди вважають, що безпекою мають більше опікуватись чоловіки. Характеристика *Тривожність* при цьому значно вища у жінок середньої і старшої вікової категорії (див. таблицю 11). Ця знахідка важлива тому що це може бути одним із факторів, що сповільнює вирівнення цього гендерного стереотипу, так як ми знаємо з наукових джерел, що жінки статистично більш тривожні, ніж чоловіки [25]

Зміна тривожності у стетево-віковій динаміці

	Стать	Вікова група	Тривожність
Середнє	Жіноча	25-35	8.50
		35-45	12.0
		45+	9.92
	Чоловіча	25-35	8.22
		35-45	8.63
		45+	5.57

Лінійна регресія в даному випадку показала $R^2 = 0,13$, що не дозволяє нам говорити про суттєвість цієї характеристики в контексті Безпеки, але ця знахідка може бути вивчена глибше.

Розглянувши відношення до стереотипів, підсумуємо відношення до характеристик. Найбільш корелюючою характеристикою із гендерними відношеннями, знайдено *Андрогінність*. Чоловіки і жінки, які мають виражену *Андрогінність*, зазвичай є молодшими і вважають, що гендерні ролі значно менш диференційовані, ніж люди, які не мають цієї характеристики.

Розглянемо припущення гіпотези № 2 на основі описаних знахідок.

«Існують особистісні характеристики, які корелюють із швидшою чи повільнішою зміною відношення опитуваних до гендерних стереотипів. Ці характеристики інтенсивно змінюються між віковими когортами і корелюють із відповідними змінами до диференціації гендерних ролей.»

Отже, нами були досліджені набори особистісних характеристик на нашій вибірці, встановлено набір взаємозв'язків гендерних стереотипів із особливостями особистістей опитуваних.

Ми можемо виділити *Андрогінність* як характеристику, що має виражені кореляції до зміни гендерних стереотипів.

При контролюванні по статі, значення кореляцій зростає (Див. Табл. 3.10.)

Табл. 3.10.

Кореляції особистісної характеристики Андрогінність до гендерних стереотипів із контролем по статі

		Ресурси	Побут	Безпека	Діти до 2	Діти до 6	Діти до 18	Андрогінність
Ресурси	Pearson's r	—						
	p-value	—						
Побут	Pearson's r	-0.145	—					
	p-value	1.000	—					
Безпека	Pearson's r	0.224 *	-0.002	—				
	p-value	0.048	1.000	—				
Діти до 2	Pearson's r	-0.113	0.350 **	0.065	—			
	p-value	1.000	0.004	0.318	—			
Діти до 6	Pearson's r	-0.028	0.568 ***	0.181	0.628 ***	—		
	p-value	1.000	<.001	0.091	<.001	—		
Діти до 18	Pearson's r	0.284 *	0.193	0.225 *	0.136	0.307 *	—	
	p-value	0.017	0.077	0.048	0.159	0.011	—	
Андрогінність	Pearson's r	0.008	0.388 **	0.046	0.254 *	0.254 *	-0.065	—
	p-value	0.478	0.002	0.369	0.030	0.029	1.000	—

Note. controlling for 'Стать - категорія'

Note. H_a is positive correlation

Note. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$, one-tailed

Позитивно ця характеристика корелює із стереотипом «Побут», а також із стереотипом «Турбота про дітей до 6 років». При цьому в решті стереотипів, які не мають релевантної статистичної кореляції, ми бачимо, що люди із високою *Андрогінністю* тяжіють завжди до більш рівного розподілу гендерних ролей.

Негативні кореляції з Доброзичливістю і Емоційною стабільністю (Табл. 13) може непрямо вказувати на те, що люди із сильним вираженням соціальних норм обох статей (висока Андрогінність), не завжди почувають себе комфортно у наявному статусі кво і пропагують зміни відношення людей до певних стереотипів. Ми вважаємо, що саме ця характеристика потребує подальшого вивчення і розширення тестової бази.

Табл. 3.11.

Негативні кореляції особистісної характеристики Андрогінність

		Андрогінність	Доброзичливість	Емоційна стабільність
Андрогінність	Pearson's r	—		
	p-value	—		
Доброзичливість	Pearson's r	-0.431 ***	—	
	p-value	< .001	—	
Емоційна стабільність	Pearson's r	-0.269 *	0.811	—
	p-value	0.021	1.000	—

Note. H_a is negative correlation

Note. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$, one-tailed

До можливої пояснень особливостей даної характеристики ми відносимо:

Гнучкість у ролях: люди з вираженою андрогінністю, які не обмежують себе традиційними гендерними ролями, можуть бути більш відкриті до ідеї рівномірного розподілу відповідальності за побут і дітей у сім'ї. Вони можуть прагнути до гнучкості і рівності в партнерських взаєминах, де кожен партнер бере на себе свою частку обов'язків.

Недовіра до стереотипів: Люди з андрогінними рисами, які мають негативну кореляцію з Доброзичливістю та Емоційною Стабільністю, можуть бути менш схильні до прийняття стереотипних ролей і очікувань щодо побутових та батьківських обов'язків. Вони можуть бути більш критичними до нерівності у розподілі відповідальності та прагнути до рівноваги у виконанні цих обов'язків.

Самостійність та незалежність: Андроґінність часто асоціюється з самостійністю і незалежністю. Люди з цими рисами можуть мати більшу потребу у взаємодії та співпраці з партнером у побутових справах та вихованні дітей, замість однобокого розподілу ролей. Ми не мали в нашій роботі методик, які вимірюють самостійність, лише соціальну адаптованість. Ми врахували це у рекомендаціях по результатах роботи.

Гендерна справедливість: Особи з андроґінними рисами можуть вважати, що рівномірний розподіл відповідальності за побут і дітей в сім'ї сприяє гендерній справедливості і рівноправ'ю. Вони можуть бути більш свідомими щодо соціальної нерівності, яка пов'язана з гендерними ролями, і прагнути до змін у цих стереотипах.

Ми також виділяємо особистісні ознаки *Доброзичливість* і *Добросовісність* як важливі, тому що ми визначили значні кореляції із категоріями «Ресурси» (табл. 3.12.)

Табл. 3.12.

Кореляції стереотипу «Ресурси»

		Доброзичливість	Добросовісність	Ресурси
Доброзичливість	Pearson's r	—		
	p-value	—		
Добросовісність	Pearson's r	0.293 *	—	
	p-value	0.013	—	
Ресурси	Pearson's r	0.461 ***	0.371 **	—
	p-value	< .001	0.002	—

Note. H_a is positive correlation

Note. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$, one-tailed

Таблиця 14 кореляція стереотипу «Ресурси»

Ми можемо сформулювати декілька пояснень цим кореляціям.

Соціалізація: доброзичливі та добросовісні люди зазвичай більше схильні до підпорядкування та збереження соціальної гармонії. Вони можуть

бути соціалізовані змалку у відповідності до традиційних гендерних норм та очікувань, які часто визначають чоловіків як основних постачальників та приймачів рішень у фінансових питаннях сім'ї.

Віра в ролі та відповідальності: люди з високим рівнем доброзичливості та добросовісності часто вірять у проживання ролей та обов'язків. Вони можуть сприймати це як свою відповідальність бути тотожним соціальним очікуванням, включаючи ідею того, що чоловіки повинні нести основну відповідальність за фінансові питання та розподіл ресурсів.

Нормативний вплив: люди з високим рівнем доброзичливості та добросовісності більш схильні до впливу соціальних норм та культурних цінностей. Якщо вони сприймають, що пануючі соціальні норми підтримують ідею про те, що чоловіки повинні нести більшу відповідальність за гроші та ресурси у сім'ї, вони можуть внутрішньо усвідомлювати і приймати такі переконання.

Бажання стабільності та порядку: можуть сприймати традиційні гендерні ролі як такі, які забезпечують структуру та передбачуваність у сімейному житті, що може виявитися в переконанні про більшу відповідальність чоловіків за фінансові питання.

Третьою характеристикою, яку ми хотіли би окреслити, є Тривожність. Нами встановлений сильний зв'язок із стереотипом «Безпека», тривожні люди вважають, що за безпеку скоріше відповідають чоловіки. Наводимо дані лінійної регресії у Табл. 15 нижче, яка вказує на силу кореляції і на той факт, що до 40% стереотипу «Безпека» пояснюється ступінем тривожності.

**Лінійна регресія характеристики «Тривожність» по стереотипу
«Безпека»**

Model Fit Measures

Model	R	R ²
1	0.631	0.399

Predictor	Estimate	SE	t	p
Intercept ^a	6.600	0.340	19.43	< .001
Тривожність - Ступінь:				
2 – 1	-1.500	0.380	-3.95	< .001
3 – 1	-0.953	0.386	-2.47	0.017
4 – 1	-2.044	0.424	-4.83	< .001
5 – 1	-2.600	0.832	-3.13	0.003

^a Represents reference level

Поєднуючі наведений аналіз із висновками щодо гіпотези №1, ми встановили, що:

Тривожність корелює із сповільненням вирівнювання стереотипу «Безпека».

Доброзичливість та *Добросовісність* корелює із сповільненням вирівнюванням стереотипа «Ресурси».

Андрогінність корелює із пришвидшеним вирівнюванням стереотипів «Побут», «Турбота за дітьми» до 2 і до 6 років.

Отже, ми знайшли декілька особистісних характеристик, які корелюють із швидшою чи повільнішою зміною відношення опитуваних до

гендерних стереотипів. Це *Андрогінність*, *Тривожність*, *Добросовісність* і *Доброзичливість*. Гіпотезу **підтверджено**.

3.4. Перевірка гіпотези №3

У вступі ми висунули Гіпотезу №3 наступним чином:

«Фактор особистісної характеристики «соціальна адаптованість», а саме її низькі показники у опитуваних, прискорює процес зменшення диференціації між гендерними ролями.»

Під час аналізу даних нами не було виявлено жодної суттєвої кореляції відношення до гендерних стереотипів із характеристикою «Соціальна адаптованість». Єдина кореляція, знайдена нами, є негативна до іншої характеристики: *Фемінінність* (Пірсон -0,34, р-значення 0,02). Так як ми не мали на меті досліджувати зв'язаність цих двох концепцій, ми не розглядали цю характеристику в цілому.

Отже, ми можемо **спростувати** гіпотезу №3. Ми не знайшли даних, які би вказували не тільки на причинно-наслідковий зв'язок між гендерними стереотипами і соціальною неадаптованістю, але й важливих кореляцій між ними. Одним із можливих пояснень цього є те, що норми соціуму також знаходяться в динамічній зміні на досліджуваному періоду часу, і було теоретичним упущенням досліджувати такий складний феномен лише однією методикою.

3.5 Рекомендації щодо адаптації до змін суспільних стереотипів

На основі проведеного дослідження ми можемо виділити декілька важливих моментів щодо нюансів адаптації до дуже активних змін у сприйнятті гендерних ролей, що відбуваються в останні десятиліття. Ми побачили, що, зокрема для чоловічої статі, різниця у відношенні певних ролей до чоловічої чи жіночої сфери швидко нівелюється, кожні 10 років на нашій вибірці диференціація зменшується вдвічі.

Зрозуміло, що такий темп змін є безпрецедентним, і не всі люди можуть вчасно адаптуватися до нових соціальних реалій. Через це, зокрема, нам було важливо розглянути концепцію соціальної адаптації, але, як ми визначили, помітного впливу чи зв'язку з описаними вище процесами нами знайдено не було.

Певні особистісні характеристики є антагоністами зміни відношення, і стає можливим по визначенню певних особливостей індивіда, таких як Доброзичливість, Добросовісність, Тривожність та ін. встановити, як він чи вона відносяться і переносять зміни, які відбуваються у суспільстві.

З іншого боку, існують інші типи характеристик, які асоціюються із більш «прогресивною» позицією, в якій гендерні ролі значно менш диференційовані, ніж в популяції такого ж віку без даної характеристики. Одна з таких характеристик, яка була знайдена нами, це Андроґінність. Андроґінні індивіди схильні до більш індивідуалістичного способу життя, де здебільшого вони орієнтуються самі на себе у вирішенні життєвих проблем та ситуацій, у яких люди із більше традиційним підходом шукали б відповідь і рішення у партнера через стали соціальні стереотипи.

Які рекомендації ми можемо дати на основі нашої роботи? Зрозуміло, що певні особистісні особливості із знайдених нами є характерологічними і важко піддаються зміні. Але важливо пам'ятати, що усвідомлення процесів, психоедукація, є важливою компонентою принаймні наявності відчуття певного контролю за тим, що відбувається. Тому, наприклад, люди із високою характеристикою «Тривожність», при наявності достатньої кількості інформації, яка є об'єктивна, можуть сформувати більш адаптивне відношення до процесів, які відбуваються із зручними і звичними соціальними конструктами, зокрема, сімейними гендерними ролями. Сподіваємось, що наше дослідження може стати в нагоді для цього.

3.6 Рекомендації щодо подальшого дослідження теми зв'язку стереотипів із характеристиками особистості

В процесі дослідження ми виділили декілька речей, на які ми хотіли б звернути увагу для покращення подальших досліджень нашої теми.

1. Методика «соціальна адаптованість» не скорелювала важливим чином із стереотипами. Ми вважаємо, що така кореляція має існувати, і хотіли б дослідити цей аспект більш детально. На жаль, доступні психологічні інструменти для вимірювання такого складного феномена, сильно обмежені.
2. Міра андрогінії Сандри Бек, хоча і дуже релевантна в результатах нашого дослідження, на нашу думку є дещо застарілою. Валідність опитувальника все ще підтверджується сьогодні, але ми вважаємо, що можливо створити новіші інструменти, які включали б небінарне визначення гендера (і сам концепт андрогінії) могло б бути дуже продуктивно для науки і дослідження, зокрема, і таких проблематик як в нашій роботі.
3. Ми вважаємо, що вибір стереотипів для дослідження був вдалим, але ми хотіли б розширити їх перелік. Ми б додали у стереотипи не тільки «турботу» про дітей, але й «виховання». Ми вважаємо, що цей недолік вплинув на якість психометричних даних, так як частина опитуваних могла неправильно зрозуміти значення стереотипу.
4. В той час, як наша робота досліджує зміну гендерних стереотипів у динаміці, ми вважаємо, що приділили недостатньо уваги зміні відношення у конкретних індивідів. Ми мали одне питання про це у анкеті, але цього не було достатньо для якісного аналізу змін на індивідуальному рівні.

3.7. Висновки до розділу

Ми розглянули дані нашого опитувальника і детально проаналізували їх, використовуючи статистичні інструменти, які допомогли не тільки підтвердити нормальність даних, але й наявність і якість зв'язків між певними категоріями даних, головним чином нам були цікаві кореляції між особистісними характеристиками і гендерними стереотипами у динаміці.

Ми **частково підтвердили** Гіпотезу №1 на основі перетворення і обробки даних анкети опитувальника.

1. Стереотип «Роль чоловіка – забезпечувати родину» слабшає швидше – **підтверджено**
2. Стереотип «Роль жінки – дбати про сімейний добробут» слабшає швидше – **підтверджено**
3. Стереотип «Роль жінки – опікуватись дітьми» слабшає швидко – **не підтверджено, але і не спростовано**
4. Стереотип «Роль чоловіка – забезпечувати безпеку сім'ї» слабшає повільніше – **підтверджено**
5. Стереотип «Роль жінки – турбуватися про потреби дитини у постнатальний період слабшає повільно – **спростовано.**

Ми також **підтвердили** Гіпотезу №2 через обробку результатів методик і співставлення особистісних рис до відношення досліджуваних до гендерних ролей у стосунках. Ми встановили і опрацювали позитивні і негативні кореляції, заглибилися в частину з них більш детально для групування особистісних чинників і синтезу гіпотези, яка може пояснити даний феномен.

1. *Тривожність* корелює із сповільним вирівнюванням стереотипу «Безпека».

2. *Доброзичливість* та *Добросовісність* корелює із сповільненим вирівнянням стереотипа «Ресурси».
3. *Андрогінність* корелює із пришвидшеним вирівнянням стереотипів «Побут», «Турбота за дітьми» до 2 і до 6 років.

Ми *спростували* Гіпотезу №3.

Соціальна неадаптованість виявилася характеристикою, яка не мала суттєвого помітного зв'язку із динамікою гендерними ролями.

Ми також написали рекомендації щодо адаптації індивідів до темпу зміни гендерних стереотипів, враховуючи їх особливості.

Крім цих, нами були додані рекомендації по адаптації, розширенню і покращенню майбутніх досліджень по нашій темі.

ВИСНОВКИ

В нашій роботі ми дослідили феномен зміни гендерних стереотипів у суспільстві з часом. Ми проаналізували наукову літературу з предмету, визначивши походження трендів зменшення диференціації у гендерних стереотипах. Ми прослідкували різницю статей і статевої поведінки від перших принципів, почавши від явища статевого диморфізму у рослин і тварин, і закінчивши історичними подіями останнього століття, яке в силу таких причин як (у тому числі, але не виключно) індустріалізація і світові війни спричинило радикальні зміни до суспільного сприйняття того, яким моделям поведінки «мають відповідати» в нормі чоловіки і жінки.

Ми розглянули статеві ролі як соціальний феномен, який є надбудовою до статевого диморфізму у ссавців, і виконує схожі функції, але існує і функціонує в значно більше складному контексті, враховуючи те, що середовище, в якому існує людина, визначається не тільки природою, але й соціумом.

Під час аналізу наукової літератури, ми знайшли докази, що стереотипи, притаманні індивіду, а також самоусвідомлені якості, сильно виражаються у виборі комплементарного партнера(-ки).

Свобода робити вибір партнера, яка вперше з'явилася в певній мірі для значної кількості населення планети у двадцятому столітті, утворила нове коло зворотнього зв'язку (наприклад, соціальна модель освіченої, незалежної, успішної жінки), яке пришвидшило зміни до гендерних стереотипів.

Наявність меншої кількості глобальних криз після закінчення світових воєн також була чинником зменшення диференціації ролей. Світ став багатше і безпечніше, і стереотипи, пов'язані, зокрема, із рівнем агресії, почали слабшати швидше.

Розробивши і втілюючи у життя емпіричне дослідження, ми перевірили ці твердження через перевірку гіпотез.

Ми частково підтвердили гіпотезу №1 про те, що гендерні стереотипи стереотипи змінюються з різною швидкістю. Частина припущень гіпотези №1 було спростовано, що дало нам змогу краще зрозуміти тренд зміни.

Ми підтвердили гіпотезу №2, знайшовши по результатах емпіричного дослідження короткий набір особистісних характеристик, які сильно корелюють із консервативним чи прогресивним відношенням до гендерних стереотипів, зокрема, Андроґінність в дефініції Сандри Бек, міра рівновиряженості маскулінних і фемінінних проявів в людині, є прогресивною характеристикою, яка у молодших людей є більш комфортною, а у середньої вікової когорти – асоціюється з меншим комфортом. Доброзичливість, Добросовісність, Тривожність – це характеристики, притаманні індивідам, яким комфортніше у «статусі кво».

Ми спростували гіпотезу №3 щодо впливу характеристики «соціальна адаптованість» на швидкість зміни гендерних стереотипів. В методичних рекомендаціях по результатам дослідження ми приводимо аналіз і пропозиції, що можна зробити інакше, щоб детальніше дослідити можливу кореляцію із цією характеристикою.

Одним із завдань нашої роботи було провести таке емпіричне дослідження, щоб можна було сформулювати підтверджену даними гіпотезу про те, який є вплив відповідно природи і соціуму на гендерні стереотипи. По результатах дослідження ми можемо сформулювати гіпотезу, що статеві ролі, які змінюються повільніше за інші, а саме: відповідальність за фізичну безпеку, а також відповідальність за турботу за немовлят до 2х років, мають фундамент у біологічних особливостях чоловіків і жінок. Ми вважаємо, що ці стереотипи, можливо, будуть зменшуватися і надалі, але прогнозуємо, що можливо існування ліміта цього процесу по швидкості, так як він може бути

більше прив'язаний до біології і середовищних чинників, які є повільнішими за розглянуті нами. Ця тема, на нашу думку, потребує подальшого вивчення.

Ми розглянули сукупно шість гендерних стереотипів на нашій вибірці досліджуваних, і вважаємо, що гендерні стереотипи «Безпека» та «Турбота за дітьми до 2х років» є головними маркерами статевих (на противагу гендерним) механізмів розділення відповідальностей між статями. Ми побачили, що саме ці стереотипи міняються повільніше за інші. Ми можемо зробити висновок, постулюючи, що ці ролі є більш інертними і стабільними, і такими, які працюють на довший проміжок часу, ніж був нами досліджений (декілька поколінь). З еволюційної точки зору ми можемо висунути теоретичне припущення, що це може бути обґрунтоване тим, що ці риси є більш важливими для виживання виду, і тому вони захищені природою і мають більшу міру консерватизму.

Однією з завдань дослідження було сформулювати рекомендації щодо соціальної адаптації індивідів до темпу зміни гендерних стереотипів, враховуючи їх особистість.

Які рекомендації ми можемо дати на основі нашої роботи? Крім дослідження швидкості змін гендерних стереотипів, ми також розглянули особистісні характеристики, і є очікуваним, що певні особливості особистості із знайдених нами є характерологічними і важко піддаються зміні. Тому деяким людям важко дається адаптація до реальності, що змінюється.

Важливо пам'ятати, що психоедукація є важливою компонентою відчуття певного контролю за тим, що відбувається. Сам факт усвідомлення процесу, який протікає у соціумі, є терапевтично суттєвим, і наше дослідження через емпіричну оцінку ступіня змін допомагає інформованості в цьому аспекті.

Крім того, корисною є теоретична (історична, соціологічна) обізнаність про процеси, які призвели до розвитку руху на зменшення диференціації між гендерними ролями. Це також дає розуміння рамок цього процесу, і для людей, які характеризуються тривожністю чи ригідністю, це може спростити адаптацію.

Наприкінці, ми вважаємо доречним сформулювати нашу оцінку потенціалу розширення дослідження. В силу історичних причин, ми вважаємо українську демографію унікально цінною для розвитку концепцій, пов'язаних із концепціями статі і гендеру. Ми хотіли б побачити якісні валідизовані методики на кшталт (за деякими дослідженнями, застарілої) методики Сандри Бем про андрогінність. Крім цього, ми хотіли б розширити дослідження також у аспекті вивчення індивідуальних змін. Ми вважаємо, що для певних вікових когорт зміни всередині когорти можуть бути більшими, ніж зміни між когортами. В цьому випадку легше провести вивчення факторів і можливо навіть встановити причинно-наслідковий зв'язок драйверів зміни стереотипів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

[1] - (рос.) _Геодакян В. А._ Эволюционная логика дифференциации полов // Математические методы в биологии. — К.: Наукова думка, 1977, с. 84-106.

[2] Chengting Ju, Yuxi Duan, Xuqun You, "Retesting the greater male variability hypothesis in mainland China: A cross-regional study", 2015, ISSN 0191-8869, <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.07.021>

[3] Thöni, Christian; Volk, Stefan; Cortina, Jose M. (January 2021). "Greater Male Variability in Cooperation: Meta-Analytic Evidence for an Evolutionary Perspective". *Psychological Science*. 32 (1): 50–63. doi:10.1177/0956797620956632 ISSN: 0956-7976
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33301379>

[4] Wierenga, Lara M.; Doucet, Gaëlle E.; Dima, Danai; et al. (2020). ["Greater male than female variability in regional brain structure across the lifespan"] *Human Brain Mapping*. 43 (1): 470–499. Doi: 10.1002/hbm.25204
PMC: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8675415>

[5] Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology*, 22 140, 55.

[6] Ballard-Reisch D. Gender orientation and the Bem Sex Role Inventory: A psychological construct revisited / D. Ballard-Reisch, M. Elton // *Sex Roles*. – 1992. – №27. – pp. 291–306.

[7] Bem S. Bem Sex-Role Inventory: Professional manual / S.L. Bem. – Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, 1981.

[8] Broverman I.K. Sex Role stereotypes: A current appraisal / I.K. Broverman, S.R. Vogel, D.M. Broverman, F.E. Clarkson, P.S. Rosenkrantz // Journal of Social Issues. – 1972. – №28. – pp. 59–78.

[9] Hoffman R.M. Twenty-five years after the Bem Sex-Role inventory: A reassessment and new issues regarding classification variability / R.M. Hoffman, L.D. Borders // Measurement and Evaluation in Counseling and Development. – 2001. – №34. – pp. 39–55.

[10] Holt C.L. Assessing the current validity of the Bem Sex-Role Inventory / C.L. Holt, J.B. Ellis // Sex Roles. – 1988. – vol. 39. – №11/12. – pp. 929–941.

[11] Holt, C.L., Ellis, J.B. Assessing the Current Validity of the Bem Sex-Role Inventory. *Sex Roles* **39**, 929–941 (1998).
<https://doi.org/10.1023/A:1018836923919>

[12] Ahmed T, Vafaei A, Belanger E, Phillips SP, Zunzunegui MV. Bem Sex Role Inventory Validation in the International Mobility in Aging Study. *Can J Aging*. 2016 Sep;35(3):348-60. doi: 10.1017/S0714980816000404. Epub 2016 Aug 1. PMID: 27477107.

[13] David Wilson, John McMaster, Ruth Greenspan, Lillian Mboyi, Thabisiwe Ncube, Babusi Sibanda, Cross-cultural validation of the Bem sex role inventory in Zimbabwe, *Personality and Individual Differences*, Volume 11, Issue 7, 1990, Pages 651-656, ISSN 0191-8869, [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(90\)90249-Q](https://doi.org/10.1016/0191-8869(90)90249-Q)

[14] Gosling, S.D., Rentfrow, P.J., & Swann, W.B., Jr. (2003). A very brief measure of the [Big Five personality](<https://scales.arabpsychology.com/terms/big-five-personality/>) domains. *Journal of Research*

in [Personality](<https://scales.arabpsychology.com/terms/personality/>), 37_, 504-528. doi: 10.1016/S0092-6566(03)00046-1

[15] Klimanska, Marina & Haletska, Inna. (2019). UKRAINAIN ADAPTATION OF THE SHORT FIVE FACTOR PERSONALITY QUESTIONNAIRE TIPI (TIPI-UKR). Psychological journal. 5. 57-74. 10.31108/1.2019.5.9.4.

[16] Blais, M. A., & Weber, T. (2006). The trait meta-mood scale: a measure of individual differences in emotional responses to mood states. Journal of Research in Personality, 40(2), 356-369.

[17] Furnham, A., Cheng, H., & Allass, K. (2012). The Big Five personality traits and job satisfaction. Personality and Individual Differences, 52(5), 521-526.

[18] Paunonen, S. V., & Ashton, M. C. (2001). Big Five factors and facets and the prediction of behavior. Journal of personality and social psychology, 81(3), 524-539.

[19] O'Neil, J., Helms, B., Gable, R., David, L., & Wrightsman, L. (1986). Gender-role conflict scale: College men's fear of femininity. Sex Roles, 14(5-6). <https://doi.org/10.1007/BF00287583>

[20] Gosling, S. D., Rentfrow, P. J., & Swann, W. B., Jr. (2003). TIPI scale, University of Texas <http://gosling.psy.utexas.edu/scales-weve-developed/ten-item-personality-measure-tipi/>

[21] Література: Психологу для роботи. Діагностичні методик: збірник [Текст]/[уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище]. – Вид. 2-ге, виправл. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. – 616 с.: іл.

[22] The jamovi project (2022). jamovi. (Version 2.3) [Computer Software]. Retrieved from <https://www.jamovi.org>.

[23] Kim, S. (2015). ppcor: Partial and Semi-Partial (Part) Correlation. [R package]. Retrieved from <https://cran.r-project.org/package=ppcor>.

[24] Fox, J., & Weisberg, S. (2020). car: Companion to Applied Regression. [R package]. Retrieved from <https://cran.r-project.org/package=car>.

[25] Bahrami F, Yousefi N. Females are more anxious than males: a metacognitive perspective. *Iran J Psychiatry Behav Sci.* 2011 Fall;5(2):83-90. PMID: 24644451; PMCID: PMC3939970.

[26] Eagly, A. H., Eastwick, P. W., & Johannesen-Schmidt, M. (2009). Possible Selves in Marital Roles: The Impact of the Anticipated Division of Labor on the Mate Preferences of Women and Men. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(4), 403–414. doi:10.1177/0146167208329696

[27] Buss, D. M., & Shackelford, T. K. (1997). Human aggression in evolutionary psychological perspective. *Clinical Psychology Review*, 17(6), 605–619. doi:10.1016/s0272-7358(97)00037-8

[28] BLOOM, David; CANNING, David; SEVILLA, Jaypee. The demographic dividend: A new perspective on the economic consequences of population change. Rand Corporation, 2003.

[29] BUSS, David Michael; SCHMITT, David P. Evolutionary psychology and feminism. *Sex Roles*, 2011, 64: 768-787.

Все буде Україна 🇺🇦

ДОДАТКИ

Додаток 1. кореляція тривалості періода землеробства в Європі до жіночої залучення до праці

	Dependent variable is female labor force participation rate in 2008					
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Years of agriculture (unadjusted)	-9.317*** (1.283)	-5.365** (2.528)	-3.931*** (0.703)	-3.371*** (0.661)	-3.078*** (0.424)	-2.867*** (0.494)
ln income/capita in 2008			0.261 (28.61)	6.671 (23.75)	14.84 (22.42)	-3.895 (21.11)
ln income/capita in 2008 squared			0.608 (1.560)	0.280 (1.271)	-0.150 (1.195)	0.733 (1.097)
Distance to the Equator				0.00225 (0.00272)	0.00170 (0.00222)	-0.000124 (0.00195)
Plough-suitable share (positive)					2.822* (1.508)	1.310 (1.683)
Plough-suitable share (negative)					8.315 (6.014)	7.676 (6.394)
Distance to Wittenberg						-0.00553* (0.00301)
Country fixed effects	No	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
# of regions	174	174	169	169	169	169
R ²	0.65	0.87	0.92	0.92	0.92	0.93

The table reports OLS estimates. Unit of observation is European NUTS 2 regions. Years of agriculture is time elapsed in 1500 since the Neolithic Revolution in 1000 years (Pinhasi et al. 2005). Distance to the Equator is in kms (own calculations). Plough-suitable share are defined as in Alesina et al. (2013) and taken from FAO GAEZ 2002. Distance to Wittenberg is in kms (own calculations). Constants are not reported. Robust standard errors corrected for clustering at the country level in the parentheses.

*** p < 0.01, ** p < 0.05, * p < 0.1

Додаток 2. Дані щодо жіночого і чоловічого тестування для Америки методикою ТІРІ

		Male				
Age group		Extraversion	Agreeableness	Conscientiousness	Emotional Stability	Openness
15 to 20	Mean	3.79	4.47	4.41	4.61	5.43
	SD	1.55	1.22	1.39	1.47	1.17
	n =	54973	54973	54973	54973	54973
21 to 30	Mean	3.73	4.5	4.57	4.64	5.49
	SD	1.54	1.2	1.39	1.46	1.13
	n =	40737	40737	40737	40737	40737
31 to 40	Mean	3.81	4.55	4.77	4.63	5.49
	SD	1.54	1.21	1.35	1.42	1.12
	n =	14752	14752	14752	14752	14752
41 to 50	Mean	3.85	4.7	4.96	4.72	5.41
	SD	1.54	1.18	1.35	1.39	1.17
	n =	7668	7668	7668	7668	7668
51 to 60	Mean	3.87	4.89	5.11	4.8	5.39
	SD	1.54	1.18	1.31	1.38	1.2
	n =	3532	3532	3532	3532	3532
61 and older	Mean	3.85	4.95	5.26	4.92	5.37
	SD	1.49	1.17	1.3	1.34	1.26
	n =	905	905	905	905	905

		Female				
Age group		Extraversion	Agreeableness	Conscientiousness	Emotional Stability	Openness
15 to 20	Mean	4.06	4.73	4.52	4.07	5.58
	SD	1.58	1.22	1.42	1.46	1.1
	n =	79648	79648	79648	79648	79648
21 to 30	Mean	4.07	4.88	4.78	4.09	5.55
	SD	1.61	1.19	1.41	1.45	1.12
	n =	46530	46530	46530	46530	46530
31 to 40	Mean	4.17	5.04	4.97	4.25	5.49
	SD	1.64	1.19	1.41	1.45	1.18
	n =	15412	15412	15412	15412	15412
41 to 50	Mean	4.2	5.28	5.18	4.49	5.46
	SD	1.64	1.17	1.36	1.45	1.2
	n =	8823	8823	8823	8823	8823
51 to 60	Mean	4.18	5.43	5.35	4.66	5.42
	SD	1.6	1.14	1.31	1.44	1.25
	n =	4135	4135	4135	4135	4135
61 and older	Mean	4.21	5.5	5.39	4.84	5.39
	SD	1.62	1.15	1.36	1.4	1.27
	n =	885	885	885	885	885

